

Bonapartez geroztiko euskal dialektologia

KOLDO ZUAZO
(Euskal Herriko Unibertsitatea)

1. 1876-1936 bitarteko epea

1.1. Ezaugarri orokorrak

XIX. mendeko bigarren erdian ezarri ohi da euskal dialektologiaren abiaburua eta Bonaparte printzea ikerketa horien bihotzean. 1846 aldera ekin zion Bonapartek euskaraz ikasi eta euskalkiak aztertzeari eta bere heriotzera (1891) bitarteko ibilbide luzean alderdi bi nahiko nituzke nabarmendu.

Dialektologia ikerketak bultzatzeko dirutan eta lan-ordutan egin zuen ahalegin ikaragarria da bata. Honen ondorio zuzena, berriz, argitaratu zituen lanen ugartasuna.¹ Bere lankideengan ere txertatu zuen adorea da bigarrena. Eta lankideak aipatu direnez, bidezkoa eta legezkoa dirudi hauen partaidetza azpimarratzea, Bonaparteren izena goratzerakoan ez delako maiz aintzakotzat hartzen beste haiek burututako lana. Askok izan ziren Printzeari nolako edo halako laguntza eman ziotenak, baina, bereziki, A. Abbadie, A. Campi3n, J. Duvoisin, B. Echenique, E. Inchauspe, C. Otaegui eta J. A. Uriarterekin izan zituen harremanik estuenak eta emankorrenak. Elkarlana sendotu izana da, beraz, Bonaparterengan nabarmendu beharreko bigarren ezaugarria.

Euskal dialektologiak, bitartekoz eta langilez aski ondo horniturik, abiada bizia hartu zuen, horrenbestez, XIX.eko hirugarren mendelaurdenean. Eta gauzak horrela, harrigarri gertatzen da harrez gero izan duen hazkunde txikia. Are harrigarriago, gainera, euskalkien aniztasuna batetik eta euskalki batzuetatik besteetara dagoen alde larria bigarrenik, kontuan hartzen bada. Badira, baina, hori ulertzen lagunduko diguten arrazoiak.

Alde batetik, eta dagoeneko hainbat bider aipatu denez, Frantzia III. Errepublikak ezartzearekin batera asko murriztu ziren Bonapartek ordura arte jasotzen zituen diru-sariak eta baita, ondorioz, hark bere lankideei agindu ohi zizkien lanak eta

(1) Ez da erraza ulertzen Euskaltzaindiak berrikitan (1991) argitara emandako Bonaparteren *Opera Omnia Vasconice*-n dialektologiaz diharduten lan teorikoak erabat alde batera utzi izana. *Le verbe basque en tableaux* izan da salbuespen bakarra.

lanon argitalpenak ere. Honetaz gain, 1872-76 bitartean burrukaleku bihurtu zen Hego Euskal Herria eta Iparraldera bertara ere hedatu ziren istiluen zipriztinak. Hori dela eta, bada, aise ulertuko da dialektologia ikerketek aldi hartan egin zuten gainbehera.

Osterantzeko ondorioak ere ekarri zituen, ordea, gerrak. 1876az gerotik Euskal Herrian beste aro bat hasi zela baieztatu dezakegu, hain izan zen erabatekoa gertatutako etena. Euskal Herriko bizimodua —Hegoaldekoa bereziki— zeharo aldatu zen. Foruak ezabatzeak eta horrek ekarri zuen industria hazkundeak erro-errotik zapuztu zituzten ordura arteko oinarri sozioekonomikoak. Foruak ezabatzeak euskaldunen arteko batasuna sendotzea eta abertzaletasuna piztea ekarri zuen. Aldaketa sakon horren ondorio izan zen, jakina, lehenbiziko alderdi politiko abertzalea sortu izana: EAJ (1895).

Abertzaletasun horrek, bestalde, eta industrializazioak erakarritako inmigrante multzo ikaragarriaren eraginez, kutsu xenofobo nabarmena hartu zuen gerraosteko urte haietan eta honen guztionen oihartzuna bete-beteko izan zen hizkuntzaren esparruan ere. Abertzaletasun xenofoboari lotuak ikusi uste ditugu, esate baterako, orduan indartu ziren joera garbizaleak. Baita, XVI. mendeaz gerotiko euskarazko lekukotasun idatzi guztiak gaitzetsiz, gure lehen arbasoek, kobazuloetan bizi ziren haiek, hitz egiten omen zuten euskara garbi eta aratza berreskuratzeko grina zoroa ere.

Arana-Goirik bere *Lecciones de Ortografía del euskera bizkaino* (1896) liburuan aldarrikatutako “herrialde bakoitzak bere literatura euskalkia” printzipioari men eginez, hirugarrenik, haren jarraitzaile sutsuetako zenbaitak (Arriandiagak, besteak beste) eginahalak egin zituen erizpide horren egokitasuna eta zuzentasuna frogatu eta sendotzearen. Bizkaieraren apartekotasunak harrotzeari eta handitzeari ekin zitzaion, gainerako euskalkiekin batzen zituen ezaugarriak alde batera utzi eta haiengandik banatzen zituenei lehentasuna emanaz. Zurrumbilo horretan murgildurik, antzina “hizkuntza” ezberdin bi —euskara eta bizkaiera— egon zirela esateraino iritsi ziren eta horrela ezarri gaur arte bizirik iraun duen “hiperbizkaieraren” oinarria.² Uste ustel horren oihartzuna, gainera (Uhlenbeck, Lacombe eta abarrei esker), gure mugetatik kanpo ere barreiatu zen ondorengo urteetan.

Hiru joera hauek (hots, garbizaletasunak, “jatorrizko euskarara” bihurtu nahiak eta hiperbizkaierak) erabat nahasi zuten euskararen egoera eta bizkaiera suertatu zen denetan kaltetuen, Bizkaian sortu eta indartu zelako Alderdi Jeltzalea eta alderdi horren inguruan garatu zirelako, batipat, joera guzti hauek. Bizkaiera bera bazter-euskalki izateak eta, horrenbestez, besteengandik berezi xamar agertzeak, erraztu egin zuen, jakina, “hiperbizkaiera”-ren haziak indar hartzea eta sustrai sakonak botatzea.

Benetako diglosia egoera gauzatu zen Bizkaian eta “diglosia” hitza Jean Psicharirik bere aspaldiko “Un pays qui ne veut pas de sa langue” (*Mercure de France* 1928-urriak 1, 63-121) lanean tajutu zuen zentzu berberean darabilt, Grezian “katharévoussa” (kultura eliteak zerabilen hizkera) eta “demotiki”-aren (herri xeheak

(2) “Hiperbizkaiera” deitutako joera honen jatorriaz ikus bereziki: I. Laka, “Hiperbizkaieraren historia”, *ASJU*, 1986-1987 bitarteko aleetan.

zerabilena) artean zegoen alde berdintsua sumatzen da eta XX. mende hasieran “euzkera barri” (Greziako katharévoussaren kidea) izendatu zen (sasi)hizkeraren eta Bizkaiko herri xeheak zerabilen betiko euskararen artean.³

Giro zurrunbilatsu honen eragina erabatekoa gertatu zen orduko eta geroko euskalaritzan. Ikusi besterik ez dago RIEV-en, 1907-1936 bitartean euskalaritzaren ardatz eta zutabe izan zen aldizkariaren, edukia eta mamia. Eraikitzen ari ziren “ametsetako euskarari” aurre egin beharra zegoen lehenbaitlehen. Hizkuntza berri horren eraikitzaileek gaitzesten zituzten antzinako euskal izkribuak berreskuratu eta aztertu beharra ere bazegoen nahitaez. Bestela esanda: geure benetako iraganean oinarritu beharra zegoen eta ez sekula ere izan gabeko garai distiratsu eta utopikoetan.

Esparru horretan murgildu zen buru-belarri RIEV aldizkaria eta horren erakusgarri dugu bertan (berr)argitaratutako izkribu zaharren kopuru hazia: Etxepareren bertsoak, Oihenarten eta Sarako Etxeberriren lanak, Tartasen *Onsa hilceco bidia*, Axularren *Gero* eta Añibarrok lan honekin bizkaierara egokitutako bertsoaren zati handi bat, Peñafloredakoaren *El borracho burlado*, Humboldtren izkribuak, errefrau zaharren bildumak...

Izkribuzko lekukoak argitaratu eta aztertzearekin batera, arreta berezia bereganatu zuten fonologia diakronikoaren alorreko ikerketek. Diodanaren sendogarri datoz Uhlenbeck-en “Contribution à une phonétique comparative des dialectes basques” (RIEV 1909-10) eta Gavel-en *Éléments de phonétique basque* (=RIEV 1920).

Euskara eta gainerako hizkuntzen arteko harremanak argitzea eta korapilo etimologikoak askatzea izan zen RIEV-ek urratutako hirugarren sail nagusia. Ezin dugu ahaztu XIX. mende hasieraz geroztik aho batez aldarrikatu ohi zen euskoiberismoa bertan behera utzi eta euskararen izaera aparta, inguruko zein urruneko hizkuntzekiko batere zerikusirik gabea, azpimarratu zela behin 1876ko etenaren ondoren. Joera hipergarbizaleen garapenean bezalaxe, sasoi hartako nazionalismo xenofoboaren eragina sumatzen dugu guk geuk aldaketaren atzean.

Aipatutako hirurok dira RIEV aldizkarian nagusitu ziren iker-sailak eta beste horrenbeste esan dezakegu orduko beste bi aldizkari esanguratsuenaz: Parisko *Revue de Linguistique et de Philologie comparée* [RLPhC] (1867-1916) nahiz Berlingo *Euskara* (1886-96) aldizkariez.

1.2. Arturo Campi3n

Orain arteko lerroetan aurkeztutako arrazoibidea zuzena izatera, euskalaritza sortuberriaren bilakaera gertakari soziolinguistikoek baldintzatu zutela baieztatu beharko genuke bete-betean. Gertakariok direla eta, alde batera utzi ziren dialektologia ikerketak besteak beste, lehentasuna osterantzeko iker-sailei —azterketa diakronikoei batipat— emanaz. Eta, ñabardurak ñabardura, horrelakoxea dugu 1876-1936 bitarteko euskalaritzaren bilakaera.

Nolanahi ere, ez dago erabat gorri dialektologiaren alorra. Bonaparteren inguruan sortutako taldea desegin eta Bonaparte bera ere zaharturik, ahiturik eta lehengo

(3) Grezia eta Euskal Herriko egoeren artean ageri diren antzekotasunez ohar zenbait: “Diglosia dela eta”, *Jakin* (1988), 47. zb., 105-114. Nolanahi ere, sakonago aztertu beharko lirateke “euzkera barri”-aren ezaugarriak.

bitarteko gabe agertu zenean, A. Campión nafarra izan genuen dialektologia ikerketak bizirik iraunarazten ahalegindu zena. Berari zor diogu Printzearen zenbait lan gaztelerara itzuli eta *Revista Euskara*-n argitaratu izana: Burunda (1881), Lizaso (1881), Luzaide (1881) eta Zaraitzuko (1883) hizkerai buruzkoak batez ere. Ez dira lan sakonak eta zabalak hauek, baina badute hala ere euren balioa, hizkera jakin bati buruzko lehenbizikoak izan zirelako gurean eta Bonaparteren erizpide eta helburuen berri ere eman diezaguketelako aldi berean.

Bonaparteren euskararen mapan oinarrituz, bestalde, "Geografía lingüística del euskara" argitaratu zuen Campiónek (*Revista Euskara* 1881). Baina, *Orreaga* [orain facsimilean: LGEV, V (1971)] eta, jakina, *Gramática de los cuatro dialectos literarios de la lengua euskara* (1884) joko nituzke, nik neuk, Campiónek euskal dialektologiari egindako ekarpen nagusizat.

Bonaparteren lanen ereduari jarraituz atondu zuen *Orreaga*. Lau literatura euskalkietara (bizk., gip., lap. eta zub.) eta Nafarroa Garaiko hamazortzi azpieuskalki eta hizkeratara egokitutako bertsoekin batera, hiztegi eta gramatikari buruzko oharrez aberastu zuen Campiónek berea.

1.3. *Revista Internacional de los Estudios Vascos* [RIEV]

RIEV-i berari dagokionez ere, lehenbiziko urtetik izan zuen bere tartetxo dialektologiak, aldizkari honetan argitaratu baitziren J. Vinson-en "Spécimens de Variétés Dialectales Basques" (1907, 1908 eta 1911). Jean Bourciez-ek 1895. aldera frantsesez aurkeztutako testu bati Iparraldeko zenbait herritan egokitu zizkieten itzulpenen bilduma dugu Vinsonek plazaratutako hau. Vinsonek berak zenbait urte lehenago Irun —eta ez Hondarribia, Vinsonek uste eta esan zuen legez—, Bardoze eta Uztaritzeko itzulpenak argitaratuak zituen *RLPbC* aldizkarian (1875, 1876 eta 1877). Lapurdi eta Nafarroa Behereko zenbait hizkeratara egindakoak plazaratu zituen *RIEV*-eko argitalpen honetan.

RIEV-en azaldu zen J. Larrasqueten "Beñát, Larrajáko belhagilii" (1931 eta 1935). Barkoxeko Larraja auzoan bildutako hizketa zati batzuen transkripzioak dira, bertako fonetikari buruzko oharrez hornituta. Badute transkripzio hauek gaurregun ere lanbide horretan dihardutenendako zer erakutsia, ikertzaile zorrotza izateaz gain fonetika gaietan ikasia ere bazelako Larrasquet. Damurik, 1936ko gerrak eragotzi zuen lana bere osotasunean plazaratu izana. Aldizkari honetan ikusi zuen argia 1926-1935 bitartean G. Bähr-en "Estudio sobre el verbo guipuzcoano"-k. Gipuzkoako 39 herritan jasotako aditz laguntzailearen eta aditz trinkoaren aldaerak daude bertan. Lexiko bilduma batzuk ere —ez oso maila handiegikoak— azaldu ziren *RIEV*-en orrialdeetan. *RIEV*-en, halaber, eman ziren argitara 1922-36 bitartean L. Eleizalde Euskal Herri osoan batutako "Listas alfabéticas de voces toponomásticas vascas". 1936ko gerrak eten zuen zerrendon argitalpena eta *BAP* aldizkarian eman zitzaizen behin-betiko amaiera (1963 eta 1964).

Baina Bonaparte eta beronen lankideen arteko gutunak argitaratzean datza *RIEV*-ek euskal dialektologiari egindako ekarpenik esanguratsuenetakoa. Denen artetik honako hauek nahiko nituzke bereziki nabarmendu: J. de Urquijo, "Cartas escritas por el Príncipe L-L. Bonaparte a algunos de sus colaboradores" (1908 eta

1910); J-B. Daranatz, "Correspondance du Capitaine Duvoisin" (1928-31 bitarteko aleetan) eta G. Lacombe, "Lettres du Prince L-L. Bonaparte à D. A. Campión" (1932 eta 1933).

1.4. Resurrección M. Azkue

1.4.1. R. M. Azkue, berez dialektologoa izan gabe ere, 1876-1936 aroan iker-sail honi ekarpenik larrienak egin zizkiona dugu inolako zalantzarik gabe. Osterantzeko sailetan jardun zuen batez ere Azkuek, baina bada haren lanetan dialektologiari dagokion hainbat gai eta argibide. Haren *Diccionario Vasco-Español-Francés*, haren *Morfología Vasca* —eta, jakina, S. Altubek beronen osagarri atondutako Eranskina—, haren *Gipuzkera osotua*, haren *Evolución de la lengua vasca*, haren *Cancionero Popular Vasco*, haren *Euskalerrriaren Yakintza...* ezinbestekoak zaizkio euskal dialektologian murgildu nahi duenari. Damurik, sakabanatuegi ageri dira argibideok, ikertzailearen lana zaildu eta oztopatu egiten dela. Alde honetatik, zertxobait sistematikoagoa da haren "Observaciones acerca de la obra *Langue basque et langues finnoises* (*Euskera* 1926).

Baditu, gainera, euskalki jakin biri lotutako lanak, artean ezagunegiak ez ziren euskalkiak biak. Aezkeraz dihardu bata: "Aezkera edo Petiriberro-inguruetako mintzaera" (*Euskera* 1927). Erronkarieraz, berriz, aberatsagoa den bigarrenak: "Particularidades del dialecto roncalés" (*Euskera* 1931). Ezaugarri fonetiko eta morfologikoek; ipuin, atsotitz, haur jolas eta herri kantek; esaera zahar eta lexiko bilduma zabalak osatzen dute lan bion edukia.

Lan hauen balio ukaezina gorabehera, akats larriak ere nabari dira tartean, ares-tian aipatu dugun asistematikotasunaz gainera. Garaiko semea zenez, eragin bizia izan zuten Azkuerengan garbizaletasunak eta "jatorrizko euskarara" bihurtzeko grinak (gogora dezagun haren *Euskal Izkindea*, 1891). Garaiko semea zenez, euskararen batasunak ere biziki kezkatu zuen eta eginahalak egin zituen euskalki eta euskaldun guztiak gipuzkeraren ingurura erakartzearren. Euskara jantzi eta landua ere eraiki nahi zuenez, gorroto bizia zien hizkera mintzatuko laburtzapen eta aldaera fonetikoei. Hizkuntzaren "ustelkeria" zeritzen halakoei eta, jakina, aurreiritzi guzti hauen eragina ezin gordinago eta gardenago sumatzen da Azkueren lanetan.

Bestalde, eta osterantzeko helburuen bila (folkloreia eta etnologia, euskararen batasuna, gramatikagintza eta lexikografia...) ari zenez, arreta txikia jarri ohi zuen ezaugarri fonetikoak, esaterako, zehatz-mehatz eta zorrotzasunez jasotzeko eta adierazteko. Alderdi honetatik ere ezin esan sinesgarritasun handirik eskaintzen dutenik Azkueren lanek.

Ordea, kopuruz behintzat argibide ugari erakustez gain, ordura arte ia ibili gabeko bideak ere urratu zituen. Bera dugu euskal azentua aztertzen aitzindarietakoa: "Del acento tónico vasco en algunos de sus dialectos" (*Euskera* 1930-31). Bera dugu, era berean, azentuaren araberako euskalkien arteko ezberdintasunak iragartzen lehena. Multzo nagusi bi egin zituen Azkuek: zuberera eta Bidasoaldeko hizkerak batean eta bizkaiera-gipuzkerak, bestean. Lehen multzoaren barruan, berriz, bigarren bereizketa hau ezarri zuen: zuberera batetik eta Bidasoaldeko hizkerak bestetik, bakoitzaren ezaugarriak behinenak ere zehaztu zituelarik.

Azkueren txostena beste batzuen eragile ere suertatu zen, hala nola, S. Altuberen “El acento vasco” (*Euskera* 1932) lan mardularena. Ekialdeko bizkaiera izan zuen Altubek aztergai, nahiz eta, beraren ustez, Euskal Herri gehiengan tankera bereko azentua zegoen. Zubererak eta Nafarroako zenbait hizkerak soil-soilik hausten omen zuten berak ezarritako batasuna, baina azentu berezi horren jatorria inguruko erdaren eraginari leporatu zion Altubek. N. Ormaetxeak ohar eta ñabardura zenbait egin zizkion Altuberi “El acento vasco” (*Euskera* 1933) txostenean eta Ormaetxea bera izan genuen, hain zuzen, azentuaz arduratzen beste aitzindarietako bat, RIEV-en 1918-1920 bitartean argitara emandako hiru lantxoren bidez. Geroago ere itzuli zen Altube azentuaren auzi honetara arestian aipatutako “Observaciones al Tratado de Morfología Vasca de D. R. M. de Azkue” (*Euskera* 1934) txostenean.

1.4.2. Azkuek euskal dialektologiari egindako ekarpenen berri ematen dihardugula, ezin aipatzeke utzi *Erizkizundi Irukoitza / Triple Cuestionario*. Azkuek tajutu zuen galdera zerrenda eta, aurkeztu ere, berak aurkeztu zien euskaltzainei 1921ean. Azkuerenak dira, era berean, liburuxka hasieran (6-11. or.) dauden ohar eta aholkuak. Urriak eta ezdeusak dira oharrok, sasoi hartako euskal dialektologiak Europa-koaren aldean zeukan atzerapena argi asko salatzen dutenak. Euskal Herriko tradizioaren barruan, ostera, bazuten euren esangura, horrelako erizpide metodologikoak lehenengoz orduantxe aipatu zirelako agerian eta esplizituki gurean. Eta agerian eta esplizituki diot, Bonapartek bere lankideei —Echeniqueri bereziki— eginiko gutunetan ere badirelako aholku zenbait, baina gutunok, dakigunez, XX. mende honetan zehar joan dira argia ikusiz.

Sarritan azpimarratu dira Erizkizundiaren alderdi makurrak, baina badirudi ez direla behar bezala aintzakotzat hartu lana abiarazi zuten benetako helburuak. Eta, hala ere, ezin garbiago azaldu ziren helburuok liburuxkaren izenburuan bertan: “Euskaltzaindiak bere erabakiak errotuago izan ditezten erriari aurkezturiko irutzuk erizkizun”. Gogora dezagun euskararen batasuna bideratu nahi zuela Euskaltzaindi sortuberriak. Horretarako agindu zitzaizen Campi3n eta Broussain euskaltzainei batasunaz txosten bat (1920) eta horretarako antolatu ziren lau batzar berezi Euskal Herriko beste hainbeste herritan (1921-22). Ahalegin horien osagarri sortu zen, halaber, Erizkizundia egin beharra. Azkuek berak ere argi eta garbi adierazi zuen helburuok zein ziren: “Orduan beruna bezain astun, arria bezain gogor eta gogoia bezain iraunkor ditezken beredin erabaki artu al izango ditu gure Euskaltzaindi onek” (11. or.)

Eta helburu horiek baldintzatu zuten, hain zuzen, galdera jakin zenbait sartu izana eta baita erantzunak ere gero argitaratzeko tankera. Izan ere, badira tartean dialektologiarekin lotura handiegirik ez duten galderak, baina sasoi hartan eztabaidagai zirelako edo, sartu zirenak. Horrela, adibidez, *sartu*, *zabaldu*, *zorrotzu*, *bazkaldu*... ala *sarri*, *zabali*, *zorrotzi*, *bazkali*... esaten ote ziren galdetzeak “jatorrizko euskararenganako” zaletasunarekin izan dezakeela zerikusia begitantzen zait niri neuri. Garaiko garbizalekeriaren ondorioztat joko nuke, aldiz, *lege* ala *lagi* esaten ote zen edota *eraile* ‘asesino, assassino’ non erabiltzen ote zen galdetzea. Huskeriak diruditenak ere galdetu ziren inoiz, esate baterako, *ur geiago* ala *ur geigo*; *agindu* ala *abindu*; *Gabriel*, *Grabiel* ala *Gabirel* erabiltzen ote zen; nola esaten ote zen *triste* euskaraz; e. a.

Baina lana bere osotasunean hartuta, nahiko galdera egokiak aukeratu zirela esan daiteke. Hiru multzotan banatu ziren galderok: "I. Itzen otsa-Cuestionario fonético, II. Itzen erabidea-Cuestionario Morfológico, III. Itz batzuen erabilkera-Cuestionario lexicográfico". 52 galderak osatu zuten lehen multzoa, 69k bigarrena eta 68k hirugarrena. Aski zabala zen, beraz, eta, Euskal Herri osoko —Iparraldeko zein Hegoaldeko— herri askotan —260 inkesta orotara— burutu zenez, hainbat ezaugarriren hedaduraren berri eman zezakeena.

Lanaren helburuen arabera argitaratu ziren emaitzak ere ordea. Hain aldaera edo hain ezaugarri *zenbat herritan* erabiltzen ote zen adierazi zen eta ez —sistematikoki, bederen— *zein herritan*, dialektologiarendako onuragarriagoa izango zen bezala. Gainera, ezaugarri askori —fonetikoei gehienbat— ezikusi egin zitzairen, galderaren helburua morfologikoa edo lexikoa zenean. Transkripzio eta metodologiazko osterantzeko hutsak ere ugari dira, baina ezinbestean izan behar zuten horrela, Erizkizundia egiten jardun zuten denek ez zutelako lanbide horretarako ariketa eta ikasketa berezirik ere burutu. Bada, hala ere, nabarmendu beharreko salbuespen bat: H. Gavelek Barkoxe eta Atharratzen jasotako erantzunak. Zuberoko emaitzok Mitxelelak argitaratu zituen gerraostean *Euskera* aldizkarian: "Réponses souletines à un questionnaire linguistique" (1960). Gainerakoak ere *Euskera*-n bertan plazaratu ziren 1925-28 bitarteko aleetan.

A. M. Echaidek, gerora, Euskaltzaindian galdu edo aldendu gabe gordetzen ziren 172 inkestak bildu eta ezaugarri zenbaiten eremuak kartografiatzeari ekin zion. *ASJU* aldizkarian azaldu zuten Erizkizundiko 39 galderaz osatutako lehen aurrerapeña: "Ordenación cartográfica de algunos datos del Erizkizundi Irukoitza" (1974). *FLV*-en, berriz, bigarrena: "Distribución de las variantes palatalizadas y no palatalizadas de "l" y de "n" debidas al contexto fónico en los dialectos vascos" (1976). Handik urte batzuetara azaldu zuten lana bere osotasun guztian: *Erizkizundi Irukoitza*. (*Iker-3*, 1984). Liburuaren hitzaurrean (29-38. or.) ezin hobeto aurkeztu zituen Echaidek berak, bai Erizkizundiaren alderdi onak eta baita bere akatsik nabarmenenak ere.

1.4.3. Azkueren jarduera biribiltzeko, *Euskera* aldizkariak mintzatu beharko dugu. 1919an sortu zenetik, euskalaritzaren bigarren ardatz nagusi izan genuen, *RIEV*-en ondoren, 1936 bitarteko epean. Bertan agertu ziren Azkueren lanik gehienak eta bertan, halaber, euskal dialektologiarekin zerikusia duten beste saio eta txosten zenbait.

Damaso Intzarenak dira "Naparro'ko aditz-laguntzallea zuketazko esakeran" (1920 eta 1922) eta "Burunda'ko euskalkia" (1922). Nafarroa Garaiko hainbat lekutako aditza batzen ahalegindu zen lehenbizikoan, nahiz eta bilketa sistematikorik burutu ez. Euskalki-sailkapenari dagokionez, Burunda-Etxarri Aranatz-Ergoienako hizkerak ez zirela zeharo berdinak adierazi zuten. Bonaparteren sailkapena zuzenduz, multzo batean ezarri zuten Burundakoa eta bestean, berriz, Etxarri Aranatz eta Ergoienakoa. Bigarren txostenean zuzen-zuzenean lotu zitzaion Burundako hizkerari. Bonaparteri eta Campióni aurre eginez, bertako hizkera ez zela gipuzkera salatu zuten. Burundako aditza oso-osorik batu zuten horretarako eta, ondoren, Zegama eta Segurako bi auzotakoekin alderatu. (Eztabaida hauek direla eta, ikus liburu honetan argitaratu den "Burundako hizkera" txostena). *Euskera*-n plazaratu zen, era berean,

G. Bähr-en “Flexiones verbales de uso actual en Legazpia” (1925). Legazpiko aditza ia bere osotasun guztian jaso ondoren, hizkera horren ezaugarri fonetiko eta morfologiko behinenak erakutsi zituen Bähr-ek.

1.5. Iparraldeko dialektologiagileak

Hegoaldean dialektologia ikerketek jasan zuten motelaldia azaltzeko 1876az geoztik gertakari soziolinguistikoen eragina aipatu bada, garbi dago arrazoibide horrek ez duela Iparralderako balio. Erro sakonagoak ditu dialektologiak hemen ere izan zuen abiadura geldiak.

Utrecht-ko Hitzarmenarekin (1713) lotu ohi da Iparraldeko gainbehera ekonomikoaren hasiera, nahiz eta lehenago, Louis XIV.aren agintaldian, egon daitekeen benetako abiaburua. Utrecht-koaz geroztik okertu egin zen, dena den, egoera. Herri nekazari eta emigraziogune bilakatu zen Iparraldea, bertako eskari eta beharrian kulturalak ere zeharo urrituz eta iraungiz. Eta ahultasun orokor horren barruan kokatu beharko dugu, jakina, dialektologiaren ahultasuna bera ere. Salbuespenak ere badira ordea, eta Jean Larrasquet zuberotarra denetan nabarmenena. Gorago (1.3.) aipatu dira RIEV-en argitaratu zituen transkripzio eta Barkoxeko hizkerari buruzko oharra. Plazaratu zituen liburuen artean *Recherches Expérimentales sur l'Evolution des Vélaires dans le Basque Souletin* (1928) nabarmendu behar da. Liburuki berean *Action de l'Accent sur l'Evolution des consonnes étudiée dans le Basque Souletin* izeneko lana ere azaldu zen. Lehenbizikoaren laburpena, berriz, RIEV-en aurkeztu zuen: “Phonétique du basque de Larrajá” (1932).

Maila handiko ekarpenak egiteaz gain, fonetika alorreko euskal ikerketetan aitzindarietako izan genuen Larrasquet. Garaiko baliabide teknikorik aurreratuenak erabili zituen eta alde honetatik ere badu oraindik gaurkotasunik. Azpimarratzekoa, berebat, azentuaren eraginaren azterketari egin zion lekua, honetan ere aitzindarietako izan zen eta. *Le Basque Souletin Nord-Oriental* (1934) da Larrasqueten beste liburuetako bat. Iparrekialdeko zubereraren deklinabide eta aditzaren egituraren berri eman zigun bertan, ezaugarri fonetikoekin batera.

Le Basque de la Basse-Soule Orientale (1939) da Larrasqueten hirugarren liburu azpimarragarria. Barkoxe inguruetan bildutako hiztegi zabala, Larrasquetek ohi zuen zorroztasun eta zehaztasunaz eginga eta, bere sorterriko hizkera ondo jakiteaz gain hizkuntzalaritzan jantzia ere bazenez, hainbat argibide eskaintzen dizkiguna. Euskal Herrian ondutako hiztegien artean, Larrasqueten hauxe litzateke, lexikologiaren ikuspegitik ezezik dialektologiarenetik begiratuta ere, eredutzat har litekeenetarikoa.

Esan dezadan amaitzeko, Larrasqueten lanak Zuberoako iparrekialdeko hizkeretan oinarrituta dauden arren, erabilgarriak eta baliagarriak direla zuberera osorako, euskalki homogeen eta bateratu samarra delako honako hau.

Larrasqueten ondoren Georges Lacombe dugu nabarmendu beharreko. Aldudeko hizkera hartu zuen bere doktorego tesian aztergai. Hori dela eta, egonaldi zenbait egin zituen Nafarroa Behereko herri horretan 1911-1914 bitartean eta baita gerraostean ere, baina ez zuen bere helburua bete. Jasotako langaien zati bat H. Gavelek argitaratu zuen Lacombe zendu ostean: “Les notes de Georges Lacombe sur le basque des Aldudes” (*E-J* 1952). Aldudeko etxe-izenak, bertako hiztegitxo bat eta aditz

laguntzaileen zerrenda osatugabea aurki ditzakegu Gavelek argitara emaniko zati honetan. J. M. Barandiaranek argitaratu zuen bigarren zatia: “Notes sur le basque des Aldudes, noms de maisons, mots et récits populaires” (*AEF* 1971-72), ipuin eta istorio batzuen transkripzioak ere erantsiaz oraingo honetan.

1.6. Ikertzaile atzerritarrak

1.6.1. Dialektologiagile euskaldunek utzitako hutsunea atzerritarrek bete zuten hein handi batean. Kronologikoki joanda, Julien Sacaze-k 1887 aldera aurkeztutako inkesta litzateke denetan lehena. Pirineoetako departamendu guztietan —Euskal Herria barne— burutu zen. Eskola irakasleen artean banatu zen posta bidez eta frantsesetik nor bere herriko hizkerara itzuli behar izan zituen istorio bi.

Sacazek herriko hizkera zen bezala erakusteko agindu bazuen ere, itzultzaile guztiek ez zuten euren eginkizunean zuzen asmatu. Izan zen, hizkera jantziagoa erakutsi nahirik nonbait, literatura hizkeraz baliatu zenik eta izan zen, halaber, frantseseko ereduari lotuegi ibili zenik. Itzultzaileekiko harremanak posta bidezkoak izateak, eta ez zuzen-zuzenekoak, erraztu egin zuen, jakina, nor bere kasa eta gisa ibiltzea.

Akatsak akats, Iparralde osoko emaitzak jasotzean datza inkesta honen balio nagusia eta berau da, gainera, horretarako lehenbiziko saioa. Balio hori areagotu egin zen Jacques Allières-ek bertako zenbait aldaera eta ezaugarri kartografiaturik aurkeztu zizkigunetik: “Petit atlas linguistique basque français Sacaze” (*Via Domitia* 1960-61). Allièresek berak ezin hobeto adierazi zituen artikuluaeren hitzaurrean era honetako inkestek izan ohi dituzten alde onak eta txarrak. Nolanahi ere, berak atondutako 83 mapei esker garbi ikus daiteke badirela Iparraldean aski ondo zehaztutako hizkuntza eremuak. Hauxe izan genuen, hain zuzen, euskal dialektologian kartografia erabili zen aurreneko saioa.

Antzeko beste inkesta bat aurkeztu zuen Jean Bourciez-ek 1895 aldera. Eremu zabalagoan burutu zen, gainera, honako hau, Estatu frantseseko hegomendebaleko 10 departamendu —Euskal Herria barne— hartuz. Osterantzean, aurrekoaren egitura eta erizpide berberetzajutu zen. Kartografiatzailea ere lehengo berbera izan genuen, hots, J. Allières: “Petit atlas linguistique basque français Bourciez” (*FLV* 1977 eta 1986). 50 mapak osatzen dute lan hau. Gorago (1.3.) aurreratu legez, Vinsonen argitaratu zituen bilduma honetako euskarazko bertsio zenbait.

1913an, Azkue eta Urquijoren laguntzarekin, grabaketa batzuk egin zituen R. Trebitsch austriarrak Euskal Herrian. José M. Etxebarriak eman ditu ezagutzera Trebitsch-ek jasotako hizketa zatiok Juan Manuel Etxebarriarekin elkarlanean plazaratutako *Euskalki guztien etno-testuak* (1991) liburuxkan. José M. Etxebarriak berrargitaratu ditu, era berean, 1916-17 bitartean Hermann Urtel-ek burututako grabaketak: “Nueva publicación de las grabaciones en euskera de 1916-1917 de H. Urtel” (*Mundaiz* 1991). Iparraldeko hizkerek osatzen dute bilduma hau. Euskal Herrian burutu diren lehenbiziko grabaketak izatean datza Trebitsch eta Urtelen lanon balio eta esangura nagusia.

Sarako hizkera izan zuen Hugo Schuchardt-ek aztergai 1922an argitaratutako *Zur Kenntnis des Baskischen von Sara (Labourd)* [orain, gatzelaniaz, *Euskera* 1992]

txostenean. Badu interesik Schuchardten ekarpen honek, Saran jasotako hizketa zatien transkripzioez landa, ohar jakingarriak ere egin zituelako bertan, euskal azenuari buruzkoak esate baterako. Lan honen osagarri argitaratu zituen Jean Saroi-handyk ohar eta iruzkin zenbait *Annuaire du Collège de France* (1924) aldizkarian.

Oso kontuan hartu beharrekoa, halaber, William Rollo-ren *The Basque Dialect of Marquina* (1925). Markinako hizkeraren gramatika itxuratu zuen, bertako fonetikako ohar apurrak, deklinabidea, aditza, hitz eratorri eta konposatuen egitura... erakutsiz. Hizketa zatiak ere transkribatu zituen, baina hauek, hizkera jaso, Markinako literatura hizkera klasikoa, islatzen dute zoritxarrez. Hiztegi luze samar batek osatu zuen Rollore liburua mardula. Beronen oihartzuna zabaldu egin zen zertxobait R. M. Azkuek *RIEV*-en (1925) egin zion iruzkinari esker. Rollore lana hobetze aldera egindako zuzenketak —zuzenketa zuzenak, oro har— ziren arren, ez zituen hark oso begi onez ikusi, beraren ihardespenean (*RIEV* 1926) nabari denez.

1.6.2. Euskalaritzan hizkuntzalari espainiarrek esku hartze txikia izan badute ere, badira garai honetan nahitaez aipatu beharreko izen zenbait. Fonetika alorrean ezagutzen ziren baliabide teknikoak Euskal Herriratu nahirik, Eusko-Ikaskuntzak antolatutako *Tercer Congreso de Estudios Vascos*-a etorri ziren irakasle Amado Alonso —jatorriz nafarra hau— eta Tomás Navarro Tomás. A. Alonsoren ikasgaia “Consonantes de timbre sibilante en el dialecto vasco baztanés” izan zen eta N. Tomásena, berriz, “Observaciones fonéticas sobre el vascuence de Guernica”.

N. Tomásena berarena da “Pronunciación guipuzcoana” (1925). Gipuzkera literarioaren egitura fonetikoak izan zuen aztergai. Horretarako Alkizan bizi zen apaiz zaldibiar baten lekukotasunaz baliatu zen, osagarri beste gazte bi, alkizarra bata eta tolosarra bestea, izan zituela. Aipatu berri ditugun hiru lanon ekarpenik esanguratsuena erabilitako azterbide eta bitarteko teknikoetan datza zalantzarik gabe. Alde honetatik eurak izan genituen Euskal Herrian aitzindari. N. Tomásen “Pronunciación guipuzcoana”-ren amaieran, bestalde, atal bana eskaini zitzaizen intonazio eta azentuari. Bertan aurkeztutako emaitzei zuzenketa zenbait egin zizkien N. Ormaetxeak (*RIEV* 1926). *RIEV*-eko ale berean dauzkagu, orobat, N. Tomásen ihardespena eta H. Gavelek “Pronunciación guipuzcoana”-z egin iruzkina.

2. 1950-1980 bitarteko epea

2.1. BAP eta Euskera agerkariak

2.1.1. 1936-39 eta 1939-45 bitarteko gerrek erabateko etena ekarri zuten lehenetik ere gelditu samarra zen dialektologiaren ibilbidean. 1945ean bertan sortutako *Boletín de la Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País* [BAP] agerkariak eman zion aro berriari hasiera. Batez ere 1950-70 bitarteko bi hamarkadetan ezinbestekoa gertatu zen agerkari hau euskalaritza bideratzeko eta sendotzeko ahaleginean.

Dialektologiari gagozkiola, aintzakotzat hartu beharreko ekarpenak egin zituen lexikografia alorrean. Horren lekuko dira Francisco Ondarraren “Voces vascas de Baciacoa” (1965) eta, bereziki, Kandido Izagirrearen “Erronkariko euskal-ondakin batzuk” (1959 eta 1961), “Tolosako euskeraren iztegirako gaiak” (1967) eta “Iztegirako gaiak” (1965). Oñati-Leintz haranean, Urola-Goierri eskualdeetan eta Nafarroa Garaiko zenbait hizkeratan jasotako hitzak dauzkagu azken honetan, Izagirrek ohiz-

koa zuen zehaztasunaz bilduak. "Ultzamako euskeraren gai batzuk" (1966) lanean, elkarrizketa zatiak ere transkribatu zituen Izagirrek bertako hiztegiak gainera. Gora-go aipatu dugun Larrasquet zuberotarrarekin batera, eredu egokia dugu tankera honetako lanetarako Izagirre urretxuarra.

Ekialdeko behenafarreraren eremu barruko diren Donibane-Garazi, Iholdi eta Lekunberrin jasotako ipuinen transkripzioak, gramatika oharrekin batera, argitaratu zituen Pierre Duny Pétré-k: "Trois textes folkloriques basques de Basse-Navarre Orientale" (1959). Esan dezadan, bide batez, beronena dela hizkera hauetaz diharduen beste lantxo bat: "Notes sur le parler populaire basque de Basse-Navarre orientale" (*Gure Herria* 1963). Jean Haritschelharrena, berriz, "Textes folkloriques de la vallée de Baigorri" (1963). Lanon laburrera eta apaltasuna gorabehera, ezinbestekoak ditugu hain ezezaguna zaigun behenafarreraren berri izango badugu.

Toponimia alorrean, Ataungo (1969 eta 1970) eta Gaztelu-Orexako (1985) bildumak nabarmenduko nituzke. Baina RIEV-*ez* jarduterakoan nioen bezalaxe, BAP-i dagokionez ere, Bonaparte eta bere lankideen arteko gutuneria argitaratzean datza agerkari honek euskal dialektologiari egin zion ekarpenik nagusienetakoa. Uriartek Printzeari bidalitakoak eman zituen argitara J. Ruiz de Larrinagak 1954-58 bitarteko aleetan: "Cartas del P. Uriarte al Príncipe L.-L. Bonaparte". Claudio Otaeguik 1868an Bonaparteri bidalitako Zegamako hiztegi laburra ere argitaratu zen bere orrialdeetan: "De los papeles inéditos de la Colección Bonaparte, en el Archivo de la Diputación de Guipúzcoa" (1957).

2.1.2. BAP-en bidelagun izan zen, 1956an atzera berriz argitaratzeari ekin ziztaionetik, Euskaltzaindiaren *Euskera* agerkaria. Batez ere lehenbiziko hiru urteetan leku zabal samarra eman zitzaien dialektologiarekin zerikusia zuten lanei, lanok, bai mamiz eta bai erabilitako metodologiak, oso maila xume eta apalekoak diren arren gehienetan.

1958ko alean argitara emandako lantxo bi ditugu toponimia alorrean: Ezcaraykoa bata eta Mungiako baserri izenena bestea. Hizkera jakin baten inguruan egindako txostentxoak ere badira: Azpeitia eta Oñati (1956) eta Larraun ibarrekoei buruzkoak (1957). Lexiko bildumek osatzen dute multzorik haziena: Arratia (1958), Lezo eta inguruetakoa (1962), Arano eta Luzaide-Arruazu (1963-64), Loiola (1967) eta Ondarroakoa (1972) dira horren adibide. Aberatsagoak dira Baztan haranean (1962) eta Leitzan (1963-64, 1967 eta 1982) bildutakoak.

Nolanahi ere, Toribio Etxebarriaren *Lexicón del euskera dialectal de Eibar* (1965-66) da denetan zabalena eta sakonena, Eibarko hizkeraren berri izateko ezinbestekoa. Hizkuntzalaria ez zen arren, ardura handia jarri zuen Eibarko hizkera zen bezala eta bere osotasun guztian erakusteko Toribio Etxebarriak. Eibarko hizkera erakuste aldera, halaber, bertako aditza ere bildu zuen Etxebarriak (1963-64) eta honen osagarri egin zuen J. San Martinek "Eibarko aditz-laguntzailearen paradigmak" (*Iker-1*, 1981). Lexikografia alorrean ere, T. Etxebarriaren hiztegiaren gehigarri bat plazaratu berri du San Martinek *Euskera* agerkarian (1990) eta *Euskera*-n bertan Eibarren bildutako lexiko teknikoak ere eman ditu argitara.

Baina *Euskera*-ri dagokionez ere, gutun bildumak argitaratzean datza dialektologiari egin dion ekarpenik nagusienetakoa. Bilduma horietako bi dauzkagu 1957ko

alean, A. Irigoyenek prestatuak biak: “Cartas de Inchauspe al Príncipe L-L. Bonaparte” eta “Cartas de Mariano Mendigacha a D. R. M. de Azkue”, azken hau erronkariaren eta, batipat, Bidankozeko hizkeraren berri izateko baitezpadakoa. F. de Zeriok argitaratu zituen honen osagarri Azkuek Mendigachari bidalitakoak (1961). Irigoyenek argitaratutako gutun berak J. Estornés Lasak berrargitaratu zituen handik georogora: “Mendigacha’k Azkue’ri kartak 1902-1916” (FLV 1984). Argitalpen honetan, gaztelaniazko itzulpenaz gain, ohar eta zuzenketa batzuk ere erantsi zituen. Baita, amaieran, erronkariari buruzko bibliografia ere.

2.2. Ikertzaile atzerritarrak

Aurreko saila (2.1.) osatzen duten lanei so eginez, gehienak ikertzaile amateurren emaitzak direla ohartuko gara. Galduz doan bizimoduari (nekazaritza, artzantza...) lotutako hizkeraren edota, zenbait lekutan, galduz doan euskararen beraren azken aztarnak jaso nahian diharduten euskaltzaleen emaitza apal eta, sarritan, badaezpada-koak. Ez behintzat, ezta hurrik eman ere, euskalari ikasien goimailako ikerlanak. Eta bertoko euskalari ikasi ezak agerian utzitako hutsunea atzerrikoek bete zuten oraingo epe honetan ere hein handi batean.

René Lafon izan genuen denetan lehena. Ez zen izan dialektologia sakontasun handienaz landu zuen alorra, baina baditu honetan ere nabarmendu beharreko ekarpenak. Aurrenekoa, beharbada, “Observations sur la place de l’accent dans quelques formes basques des parlers souletins” (1935). Hain berezia den zubereraren azentua aztertzeari ekin zion Lafonek, bere ezaugarriak behinenak zehaztuz eta arautuz eta, aldi berean, Leizarragaren izkribuetakoarekin alderatuz eta bien arteko kidetasun estuak agerian jarritz. Bere laburrera gorabehera, azpimarratzekoa da txosten honek ondorengoengan izan zuen eragina.

Maila handiagokoa da “Sur la place de l’aezcoan, du salazarais et du roncalais dans la classification des dialectes basques” (*Pirineos* 1955). Bonapartek (1872) urratutako bideari jarraituz, batera aztertu zituen aezkera, zaraitzuera eta erronkariara. Baina hizkera gehiago ere hartu zituen Lafonek alderagai: Iparraldekoak, baztanera eta Nafarroa Garaiko beste zenbait. Eta hau berrikuntza metodologikotzat jo behar dugu Euskal Herrian, euskararen orokortasuna eta gainontzeko hizkera eta euskalkiekiko loturak ia batere aintzakotzat hartu gabe, herri edo eskualde jakin bateko hizkeraren azterketara mugatzen zirelako itsu-itsuan dialektologian zihardutenak gurean.

Bigarren berrikuntza metodologiko bat ere nabari da lan honetan. Oinarrizko ezaugarri zenbait hautatu eta, ezaugarri arabera, hizkera bata besteetatik zerk batzen eta zerk banatzen zuen zehazten ahalegindu zen. Eta, zalantzarik gabe, horixe zen Bonaparteren euskalki-sailkapenaren egokitasuna egiaztatzeko zein gezurtatzeko bidea. Ezaugarriak hautatze horretan ere bada Lafon eta bere aurrekoen artean alderik. Azken hauek aztertutako —eta liluratutako— bokal eufonia eta aditz laguntzailaren aldaeretara mugatu ordez, osterantzeko ezaugarriak —mundu zabaleko dialektologia lanetan jarraitzen ziren berberak— hartu zituen kontuan Lafonek. Handik gerora Larrañeko hizkeraren ezaugarriak argitaratu zituen txosten bitan: “Contribution à l’étude phonologique du parler basque de Larrau (Haute-Soule)”

(1958) da bata eta "Remarques sur la structure des formes verbales du parler basque de Larrau (Haute-Soule)" (*Via Domitia* 1959) bestea.

Nolanahi ere, eta aurrekoen lanak ezertan gutxietsi gabe, Nils M. Holmer-ekin jaretsi zuela esango nuke euskal dialektologiak bere heldutasuna. 1964an eman zen argitara, 1950erako egina omen zegoen arren, haren *El idioma vasco hablado*. Holmer ere ez zen herri bakar bateko hizkera aztertzeri mugatu. Eredu zabalagoa aukeratu zuen: batez ere Hondarribia, Irun, Errenteria, Oiartzun eta Arantzeta, hots, Bidasoaldeko eta handik gertuko zenbait hizkera.

Kanta, ipuin eta esaera zaharrak bildu zituen eta euren transkripzioak egin. Ondoren, hizkera hauen gramatika atondu zuen, fonologia, morfologia eta sintaxia arloak bereiziz. Hiztegi bat ere osatu zuen. Leku zabala eskaini zion, bestalde, azentuari eta, beronen arabera, Irun eta Hondarribiko hizkerek Nafarroakoekin egiten zutela bat erabaki zuen Holmerrek, horren zergatiak zehaztuz eta arautuz.

V. Abrahamson-ekin batera "Apuntes vizcaínos" (*ASJU* 1968, 1969 eta 1977) argitaratu zuen. Egituraren aldetik aurrekoaren berdina, azentuari oraingoan ere tarte zabala egin ziotela. Mendebaleko bizkaieraren eremuko hizkerak izan zituzten aztergai, Bermeo eta Getxokoak batipat, baina baita Mundaka, Fruiz, Arrieta, Larrauri eta Dimakoak ere.

Maila handikoa, orobat, Geneviève N'Diaye-ren *Structure du dialecte basque de Maya* (1970). Egileak berak zioenez, hauxe zen euskal hizkera bati buruzko lehenbiziko deskribapen sinkroniko orokorra. Amaierko (eta Arizkungo) hizkeren fonologia eta morfosintaxia erakutsi zituen estrukturalismoaren azterbideak erabiliz. Hone-tantxe datza, hain zuzen, lanaren baliorik nagusienetakoa. Beronen osagarri etorri ziren Terence H. Wilbur-ek (*Language* 1972) eta J. M. Anderson-ek (*Lingua* 1973) egindako iruzkinak.

Beste tankera bateko lana den arren, bazterrezina dugu Rudolph P. G. de Rijk-en "Vowel interaction in Bizcayan Basque" (*FLV* 1970). Euskaraz hain sarri sortzen diren hiatoen ondorioz gertatu ohi diren bokal aldaketak eta aldaketon arauak zehazten ahalegindu zen de Rijk, bizkaierara mugatutako ikerlan honetan. Eta hitzak hizpidea dakarrenez, gogora dezagun bide batez, hiatotako aldaerotan oinarritu direla maiz gurean egindako euskalki-sailkapenak. Horixe izan zen Bonapartek erabili zuen erizpide nagusienetakoa eta horixe, era berean, J. M. Zavalak bere 1848ko gramatikan bizkaieraren barruan lau eremu ezartzeko izan zuen arrazoia. Eta urrunago joanez, horixe izan zen, halaber, J. A. Moguel eta Añibarroren arteko eztabaida-gaietako bat. Euskararen historiari begiratuz gero, ostera, bilakaera berriak dira hauek eta, beraz, euskalki-sailkapena egiteko inola ere ez oinarririk ziurrenak eta zuzenak.

Geure harira bihurtuz, 1972ko *ASJU*-n plazaratutako ikertzaile atzerritarren lanen artean bereziki azpimarratu beharrekoa da, euskal azentuaz bertan egiten dituen ohar eta iruzkinengatik, William H. Jr. Jacobsen-en "Nominative-Ergative Syncretism in Basque".

Eta atzerritarren sail honi amaiera emateko, Nicole Moutard-en "Etude Phonologique sur les Dialectes Basques" (*FLV* 1975 eta 1976) aipatuko dut. Aurkeztutako emaitzez den bezainbatean, ezin esan ekarpen handiegirik egin zuenik, baina beste

alderdi batzuetatik begiratuta, badu lanak interesik. Alde batetik, berak zuzenean jasota edo inoren lanetan oinarrituta, euskalki guztien ezaugarriak erakutsi zituen. Ezaugarriok, bigarrenik, zuzen eta egoki sailkaturik adierazi zituen, gure arteko dialektologia lanetan nagusi (izan) den anabasa eta sakabanaketatik saihestuz eta urrunduz. Hirugarrenik eta azkenik, fonetika eta fonologiara mugatu izanak ere bazuen bere esangura berezia, euskalki edo hizkera jakin bat azaltzeko nahiz batetik besterako aldeak erakusteko aditzaren azterketara —eta arestian aipaturako bokal eufonietara— jo ohi delako gurean. Gogora dezagun Bonaparteren lan buruzagia, *Le Verbe Basque en tableaux*, aditzaren erakusketan datzala. Beharbada aurreko mendeetako apologiagileen bideari jarraituz edo, aditza bihurtu da euskararen dohain eta aberastasunen kutxa. Euskal dialektologiaren ohizko bide horretatik aldendu eta, mundu zabalean bezala, fonetika-fonologiari lehentasuna emateak bazuen, beraz, bere balio eta berritasuna.

2.3. Koldo Mitxelena

2.3.1. Euskalaritzako beste hainbat arlori bezala, dialektologiari ere eman zion Mitxelenak bere arnasa eta bultzada. Aurreko hamarkadetan urratutako bideari jarraituz, ikerketa diakronikoei lotu zitzairen hura ere, baina, beharrak behartuta, euskalkiei ere aurre egin beharrean agertu zen handik lasterrera. Bere *Fonética Histórica Vasca* eraiki ahal izateko ez zen aski iragan aldietako euskara aztertzea. Mitxelenak berak esan ohi zuenez, *aldi eta alde* orotako euskararen berri izatea zen nahitaezko eta bazter-euskalkiak ziren harrobirik emankorrenak horretarako.

Zubererari zegokionez, eskura zituen lanabesok: Inchauspe, Gèze eta Larrasqueten hiztegi eta gramatikak, esate baterako. Baita, jakina, Gavelek eta Lafonek burututako ikerlanak. Bizkaieraren gairik ere bazegoen egon, agerian batzuk eta gordeta besteak, eta, azken hauetako zenbait (*Viva Jesus*, Andramendiko izkribuak, Arrasateko erreketaren kantuak eta *Textos arcaicos vascos*-en bildutakoak bereziki), Mitxelenak berak ekarri zituen agerira.

Guztiz bestela jazotzen zen erronkarierarekin. Bonapartek eta Azkuek bildutako apurretatik at, ez zegoen bertako hizkeren berri izateko beste biderik. Hutsunea betetzeko asmoz, haraneko azken euskaldunak geratzen ziren herri bietara abiatu zen 1952an: Izaba eta Uztarrozera. J. J. Beloqui, J. Elósegui eta P. Sansinenea izan zituen lagun eta lauren artean eman zuten argitara “Contribución al conocimiento del dialecto roncalés” [orain SHLV 246-272]. Bi eratara bildu zuten bertako hizkera: lexikoari buruzko galdera zehatzen bidez eta elkarrizketa eta testu libreen bidez (ipuin, kanta...). Adizki zenbait eta gramatika ohar gutxi batzuk ere erantsi zizkionten lanari. Arreta bizia jarri zuten transkribaketak —eta Erronkariko azentu berezia batez ere— ahalik eta zuzenen erakustearren eta, honetan, garaiko beste lanekin alderatuta, eredutzat jo genezake honako hau.

Handik lasterrera argitaratu zuen Mitxelenak berak erronkarieraren fonetikari buruzko maisulana: “La posición fonética del dialecto vasco del Roncal” [orain SHLV 273-297]. Ondorengo lanetan ere egingo zuenez, inguruko euskalkiekin (zub., zarraitz. eta aezk. batipat) zituen berdintasun eta ezberdintasunak argitzen ahaleginduz eta baita erronkarieraren kokagunea zehatzen ere bide batez. Aditz eta deklinat-

bide taula amaigabeak alde batera utzi eta fonetika arazoei ekiteak ere bazuen, gorago (2.2.) N. Moutard-*ez* aritzerakoan ere genioenez, bere esangura berezia.

Arabari etorri zitzaion ondoren bere txanda. 1958an, M. Agud-ekin elkarlanean, Landuchioren *Dictionarium Linguae Cantabrigiae* (1562) eman zuen argitara, Mitxele-*nak* berak jarritako hitzaurre aberatsaz osatua [orain SHLV 762-782]. Oraingoan ere, hiztegi honetako hizkera bere inguruko —batez ere Bizkaiko— eta bere garaiko —XVI eta XVII. mendeetako— gainerako izkribuekin alderatu zuen eta ondorio nagusi hauetara iritsi: hiztegia, batetik, ordura arte ezezaguna zen euskalki bati zegokion. Euskalki hori behiala Araban —edo Arabako zenbait eremutan behinik behin— mintzo zena zatekeen. Eta Arabako mugak ere gaindi zitzakeelako, “meridional” izendatzea erabaki zuen. Hiztegiko euskal ordainak ezartzen aritu ziren hiru lagunetarik bi gasteiztarrak izan zitezkeela eta ekialderagoko nonbaitekoa hirugarrena frogatzen ere ahalegindu zen.

Bere bizitza osoan jardun zuen Mitxelenak Arabako euskalki aurkitu berrian sakontzen eta 1958an plazaratutako emaitzak aberasten eta biribiltzen. Beste iker-tzaile batzuek, López de Gereñuk gehienbat, argitara emandako toponimo zerrenda eta osterantzeko lanabesetan oinarritu zen horretarako. Ondoko lanotan aurki daitezke ekarpen horiek: “Notas sobre las lenguas de la Navarra medieval” [orain PT 73-85], “Toponimia, léxico y gramática” [orain PT 141-167], “Nota marginal sobre la huella latina en la lengua vasca” [orain SHLV 121-137], “Sobre la lengua vasca en Alava” [orain PT 169-181] eta “Algunos nombres de Contrasta” [orain SHLV 614-619].

J. Goikoetxea Maizak *Juan Bautista Gamiz Ruiz de Oteo* (Arabako Foru Aldundia, 1983) argitaratu izanak, Gamiz sabandoarraren hizkeraz —eta Arabakoaz ere bai, horrenbestez— argibide berriak plazaratzeko aukera eman zion Mitxelenari [orain SHLV 929-931]. Bide batez, 1964an Martin Portal olerkaria nafartzat jo bazuen ere (TAV 3.1.21.), oraingoan, Gamizen hizkera begien aurrean zuela, eritzi hori zalan-tzan jarri eta Portalen hizkera ere Araba aldekoa izan zitezkeela adierazi zuen.

Zaraitzuera izan zen Mitxelenak aztertutako hirugarren bazter-euskalkia. 1958an ibar horretan berak zuzen-zuzenean bildutako gaiak “Notas fonológicas sobre el salacenco” [orain PT 221-234] txostenean plazaratu zituen. Hemen ere, inguruko hizkerekin (zub., erron., aezk. eta Nafarroa Garaiko beste batzuekin) alderatu zuen zaraitzuera, beronen kokagune egokia zehaztu ahal izateko. Ekialdeko euskalkiei buruzko ezaupidea osatzeko, “Un vocabulario aezcoano, salacenco y roncalés preparado por el Príncipe Bonaparte” [orain SHLV 298-319] argitaratu zuen. Bonapartek bildutako hiztegia, berak zuzenean jasotako argibide eta oharrez hornitu zuen Mitxelenak.

2.3.2. Jarduera luze honen ondorioz, Bonaparteren euskalki-sailkapena zuzendu beharra aipatu zuen Mitxelenak ere *Fonética Histórica Vasca*-n. Azkuek legez, euskalkitzat jo zuen erronkaria eta beste horrenbeste egitea erabaki zuen zaraitzuerari eta aezkerari zegokienez. “Hegoaldekoa / Meridional” gehitu zien hiru horiei.

Euskalki barruko mugetara etorritz, iparraldeko goinafarreraren barruan kokatu zuen baztanera, lapurterarekiko kideetasun estuak gorabehera, eta gipuzkeraren barruan, berriz, Burunda eta Etxarri Aranazko hizkerak. Ostera, goinafarrerari lotu

zizkion Lezo eta Errenteriakoak eta Pasaietan ezarri alde honetako gipuzkeraren muga. Arrazoi ahulegiak jarri zituen, dena dela, erabaki bi hauen oinarri.

Euskalki-sailkapenaren auziak, bidenabar, horretarako erizpideak zehaztu beharra ekarri zuen eta zeregin horri ekin zion Mitxelenak *Sobre el pasado de la lengua vasca* [orain *SHLV* 1-73] liburuaren bigarren atalean. Bonaparteren usteei aurre egiteko erronkaria hartu zuen aztergai. Gurean 1955ean Lafonek urratutako bide berari jarraituz (ikus 2.2.), erronkariaren 9 ezaugarri fonologikorik nabarmenenak hautatu eta zaraitzuerarekin zein zubererarekin alderatu zituen. Bederatzitik bostetan zaraitzuerarekin egiten zuen bat erronkariak eta, hirutan bakarrik, zubererarekin. Bederatzigarren ezaugarriaz den bezainbatean, erronkarietan bertan ere ez zegoen erabateko batasunik: zaraitzuerarekin zetozen bat hizkera batzuk eta zubererarekin besteak.

Honekin guztionekin ageri-agerian jarri zuen Mitxelenak Bonaparteren sailkapenaren oinarri ahula, baina baita muga zehatzak ezartzeko ezintasuna ere. Baita, jakina, Bonapartek bere sailkapena tajutzeko erabili zituen erizpideen desegokitasuna eta urritasuna ere.

Bizkaieraren sailkapenari lotu zitzaion ondoren, gauza jakina da eta, gorago (1.1.) aipatutako “hiperbizkaiera”-ren eraginez, ukatu egin zuela zenbaitek euskalki honen euskaltasuna, “euskalki” izatetik “hizkuntza” izatera iritsiz. Mitxelenak erakutsi zue-nez, aitazitik, hiru multzotan sailka daitezke bizkaieraren ustezko apartekotasunak. Alde batetik, gainerako euskalkietan galdutako ezaugarri zenbait atxiki ditu bizkaierak. Beste batzuetan, berriz, bizkaiera bera da berrikuntzak burutu dituenak, gainerako euskalkietatik aldentuz. Eta badago oraindik hirugarren multzo bat, euskarak eskaintzen dituen aukera ezberdinen artean, bizkaierak horietako bata eta gainerako euskalkiek bestea(k) hautatzetik datorrena.

A. Tovar-ek *El euskera y sus parientes* (1959) liburuan erakutsitako bideari jarraitu zitzaion oraingoan Mitxelena. Liburu horretako “El vizcaíno entre los dialectos vascos” atalean, bizkaieraren ustezko berezitasunen gakoa bazter-euskalki izatean zetza-la soil-soilik frogatu zuen Tovarrek eta honen arrazoiak osatzen eta biribiltzen ahale-gindu zen Mitxelena.

Lehenago ere mintzatua zen, dena dela, arazo horretaz “Guipuzcoano y vasco” [orain *SHLV* 320-322] txosten laburrean eta beranduago ere izango zuen arlo hori jorratu beharra. Izan ere, behin 60ko hamarkadaz gero piztutako euskararen batasunaren eztabaidak azalera eta harrotu egin zituen orduko ahaztuxe ziruditen jarrera hiperbizkaitarrak eta horiei aurre egitera etorri zen Mitxelenaren “Lengua común y dialectos vascos” [orain *PT* 35-55] artikulua mamitsua.

2.3.3. Azentua aztertu eta azentuen arabera lau hizkuntza eremu nagusi ezarri izana da Mitxelenak euskal dialektologiari egindako beste ekarpenetako bat. Bera dugu, gainera, 1950-80 bitarteko epean iker-sail hau sakonen landu zuena: “A propos de l’accent basque” [orain *SHLV* 220-239] izan zen aurreneko urratsa eta honen hurrengo etorri ziren “Euskaltzaindian sartzerakoan Ormaetxea jaunak egindako itzaldiari erantzuna” [orain *MEIG* VI, 97-106], *FHV*-ko 20. atala, “A note on Old Labourdin Accentuation” [orain *PT* 235-244], “Acentuación alto-navarra” [orain *PT* 245-260] eta, azkenik, *FHV*-ren 1977ko argitalpenean ere ohar eta argibide

ugariz aberastu zuen azentuari eskainitako atala. Eta ondoko hauxe da azentuaren arabera Mitxelenak ezarri zuen behin-behineko banaketa laukoitza:

I. Erdialde-Mendebaleko multzoa, bizkaierak, gipuzkerak eta Gipuzkoa ondoko Nafarroako hizkera zenbaitek osatua. Multzo honetako hizkera batzuetatik besteetara dauden alde nabarmenak gorabehera, sakoneko batasuna ikusi uste zuen Mitxelenak.

II. Zubererak eta erronkarierak osatutako multzoa, nahiz eta bi euskalki hauen artean ere aldeak badiren. Lafonen ikerlanetan oinarrituz, azentu mota hau amikuzera, bardozerara eta Leizarragaren hizkerara ere heda litekeela onartu zuen.

III. Zaraitzuerak eta hegoaldeko goinafarrerak osatutakoa.

IV. Bidasoaldeko multzoa, Hondarribia, Irun, Bortzirriak eta gutxienik ere Beintza-Labaieneraino zabaldua. Erreterria eta Lezoko hizkerak I multzoan sartu zituen bete-betean. Oiartzungoa, osterara, IV multzotik hurbilago ikusi uste zuen.

Lapurtera, behenafarrera eta aezkerari buruzko argibiderik eza aitortu arren, Pierre d'Urteren lekukotasunean oinarrituz, XVIII. mende hasierako Lapurdiko kostatarra behinik behin, IV multzotik gertu zegoela adierazi zuen Mitxelenak. Dena dela (*FHV* 587), I eta IV multzoen artean izan litezkeela nolabaiteko loturak iragarri zuen eta beste horrenbeste jazo litekeela II eta III multzoen artean ere.

2.3.4. Euskararen Hizkuntza Atlasaren egitasmo ugari bezain aspaldikoei ere estuki lotuta azaldu zitzaigun Mitxelena. Atlas hori abian jartzeko bilkura zenbait antolatu zituen 1951 aldera Consejo Superior de Investigaciones Científicas delakoak eta Mitxelenari berari egokitu zitzaion, hain zuzen, fonetikako galdera sorta atontzeko ardura.

Oraindik orain argitara emandako “De dialectología vasca” (*FLV* 1991) txostenean bildu da Mitxelenak prestatutik zeukan zirriborroa, gaurregun ere tankera horretako lanetan dihardutenendako guztiz baliagarri gerta daitekeena. Inkestak egiterakoan sor daitezkeen zenbait oztopo eta oztopook saihesteko bideak erakustez batera, inkestak egin zitezkeen herriak ere zehaztu zituen Mitxelenak. Orobat fonetika eta morfosintaxia alorretan egin zitezkeen galderak.

Bere Hizkuntza Atlas bideratzeko asmotan Euskaltzaindiak antolatu zituen jardunaldietan ere partaide izan zen Mitxelena. Hona hemen jardunaldi horietan irakurri zituen txostenak: “Hondarribiko bilkurak direla eta” (*Euskera* 1981), “Encuestas lingüísticas en el País Vasco” [orain *SHLV* 323-333], “Sobre las necesidades de una exploración lingüística de Euskal Herria” (*Euskera* 1981) eta “Euskalkien ageriko aurpegia” [orain *SHLV* 334-340].

2.3.5. Mitxelenak euskal dialektologiari egindako ekarpena neurtu beharrik banu, iker-sail hau garatu ahal izateko noraezekoak ziren oinarriak jarri zituela nabarmenduko nuke lehenbiziko. Ezingo genuen urrunegi heldu baldin eta euskalkien ezaugarriarik behinenak ere estalian eta izkutuan bazeutzan. Ezaugarri horietako zenbait —ez denak, eta badugu, beraz, aurrera begira ere zereginik— azaleratzen ahalegindu zen Mitxelena. Azkuerekin parekatu dute, hau dela eta, zenbaitek eta badute horretan euren arazoia, argibide kopuru ikaragarria ekarri baitute bai batak eta bai besteak agerira. Baina hortxe amaitzen da bien arteko berdintasuna. Zuzenak eta zehatzak dira beti ere Mitxelenak dakartzanak; ez gutxi gorabeherakoak eta badaezpadakoak Azkuerenak sarri diren bezala. Ondo sistematizatuak eta arautuak ere

badira Mitxelenarenak, Azkuerengan maiz nahasmendua eta anabasa nabari den bitartean. Hau guztiau dela eta, bada, euskal dialektologian diharduen edonorendako baitezpadako abiaburutzat joko nituzke Mitxelenaren lanabesak.

2.4. ASJU eta FLV aldizkariak

2.4.1. Zuzenean ezezik, zeharka ere bultzatu zuen Mitxelenak euskal dialektologia. Behin 60ko hamarkadaren azkenaldera, BAP agerkarian hizkuntzalaritza gaiak urritzen hasi zirenean eta *Euskera* agerkarian ere lehenatasuna estandarizazio arazoek bereganatu zutenean, ASJU aldizkaria bilakatu zen euskalaritzaren ardatz eta hauspo. 1967an sortu zen aldizkari hau, 1954 eta 1955ean ale bana atera baziren ere, eta, sortu zen une beretik, Mitxelena izan zuen zuzendari eta bultzatzaile nagusi.

Dagoeneko ere han-hemen aipatuak ditugun lanez gain (Echaide, Holmer, Jacobsen, Mitxelena, beherago ikusiko diren Yrizarrenak...), *Anuario del Seminario de Filología Vasca "Julio de Urquijo"* honetan eman ziren argitara K. Izagirreraren balio handiko hiru lan: "Altsasuko euskeraren gai batzuk" (1967), Antzuolan eta Urretxun Izagirrek jaso eta bera zendu ostean P. Berrondok atondurako "Notas lexicográficas" (1968) eta "El vocabulario vasco de Aranzazu-Oñate y zonas colindantes" (1970), hau ere bera zendu ostean L. Villasantek egokitutakoa. Eta Izagirrerekin ere izan zuen Mitxelenak zerikusirik, beronek gomendatu ohi ziolako hari zein hizkera bildu. Eta dialektologiaren ikuspegitik badaukate, eduki ere, Izagirrek jasotako hizkerek interesik: Erronkari, Ultzama, Leintz-Oñati, Antzuola-Urretxu-Goierri, Altsasu... ASJU-n argitaratu zen, azkenik, Luis C. Nuñez-en "Fonología consonántica de un idiolecto del euskera de Zuberoa" (1976).

2.4.2. 1969an sortu zenetik, *Fontes Linguae Vasconum [FLV]* izan da, ASJU-rekin batera, aro honetako euskalaritzaren bigarren ardatz. Dialektologiak ere izan du bere tarte aldizkari honetan eta, dagoeneko aipatuak ditugun lanez gain (Allières, Echaide, Mitxelena, Moutard eta de Rijk-enak), hiru sailetan banatuko ditut 1980 bitarteko epean FLV-eko orrialdeetan plazaratu ziren besteak.

Toponimiakoek osatzen dute lehena. Maltzo honetan kokatu beharrekoak dira Corellakoaz eta Artaxonakoaz (1969), Orotz-Betelukoaz (1971), Ameskoakoaz (1975) eta Utergakoaz (1976) osatutako bildumak eta baita, jakina, Ameskoako horren osagarri I. Seguroiak argitaratutako "Notas de Toponimia amescoana" (ASJU 1987) interesgarria ere.

Ahalegin handia egin du FLV-eko zuzendaritzak euskal izkribu zaharrak, Nafarroa Garaikoak batipat, argitaratzearren. Eta hori beti ere onuragarria bada, zer esanik ez Nafarroako hizkerei dagokienez, iragan —eta orainaldi!— ezezagunekoak edo euskalki landugabeak ('dialectes incultes', Bonaparteren hizzetan) direlako hauek. Benetan ere nabarmendu beharrekoa da sail honetan J. M. Satrustegiren iraunkortasuna, bere ekoizpen ugarian Sakana eta Luzaideko hizkeren berri izateko ezinbestekoak ditugun hainbat eta hainbat argibide idoro dezakegu eta.

Han-hemen bildutako hizkeren transkripzioek osatzen dute hirugarren saila eta Koldo Artolak Izaban eta Uztarrozen jasotakoak dira guztien gainetik nabarmendu beharrekoak: "Erronkariko uskararen azken hatsak... eino' re!" (1977 eta 1980). Hauen osagarri argitaratu du oraindik orain "Fidela Bernat anderea, euskal hiztun

erronkariarra” (1991). Txillardegirena da “Zubererazko transkribaketa bat” (1980). 1973an Sohütan bildutako hizketa zatiak aurkeztu zizkigun bertan.

Sail honetan sar genezake A. Irigarayk eta X. Videgainek argitara emandako “W. Webster idazle zenaren euskal ipuiñak” (1974 eta 1975). Baita Perpetua Saragueta mezkiriztarraren “Nere oroimenak” (1979) ere. Erroibarko —eta hegoaldeko goina-farrerako, oro har— lanabesak urri direnez, lagungarri ditugu Saragueta eskutik datozkigun solasaldiok, nahiz eta bere hizkera zen bezala eraĥusten baino era jantzia-goan idazten saiatu zen. Saraguetaenak dira, era berean, “Mezkiritz (Erroibar)” (CEEN 1979) eta J. M. Satrustegiri esker argitaratu zen “Perpetua Saragueta anderearen euskal ipuiak” (Egan 1985).

Eta FLV-ek euskal dialektologiari egindako ekarpenen zerrenda biribiltzeko, Gernikako azentuaren gainean José Basterretxeak atondutako “Estudios sobre entonación vasca según el habla de Guernica” (1974 eta 1975) mamitsua aipatu behar. Gorago (2.3.3.) ikusi diren Mitxelenaren eta Basterretxearen azken honekin batera, P. Lafitteren iruzkin laburra, “L’accentuation labourdine au XVIIIe. siècle selon l’*Etorkia* de Pierre d’Urte” (Gure Herria 1967) eta Imanol Laspiurrek burututako “Azentu diakritikoa Eibarko euskarari” (Euskera 1979) dira 1950-80 epean intonazio eta azentuaz eginiko ikerlan bakarrak.

2.5. Pedro Yrizar

Ez da ikasketaz hizkuntzalari Yrizar, baina dialektologia gaietan hainbeste urtez buru-belarri jardun ondoren, aintzakotzat hartu beharreko ekarpenak egin dizkio iker-sail honi. ASJU-n eta, batez ere, BAP-en eman zituen argitara bere lanetako asko eta, horietarik gehientsuenak, *Contribución a la dialectología de la lengua vasca* (1981) osatzen duten liburuki bietan bildu ziren gero. Berrikitari plazaratu ditu Euskaltzaindiaren bidez beste lan handi zenbait: *Morfología del verbo auxiliar guipuzcoano* (1991), *Morfología del verbo auxiliar vizcaino* (1992) eta *Morfología del verbo auxiliar alto navarro septentrional* (1992), liburuki biz osatua bakoitza. Liburuki bakarrean daude *Morfología del verbo auxiliar roncalés* (1992) eta *Morfología del verbo auxiliar alto navarro meridional* (1992).

Aditza da, ikus daitekeenez, Yrizarrek gogokoen duen esparrua. Alde honetatik, ba, euskal dialektologiagile amateurren ohizko bideari jarraitzea besterik ez du egin. Baina Yrizarren lanek badute, haienen aldean, bere alderdi onik. Euskal Herria eta euskara bere osotasun eta zabaltasun guztian hartu izana da bata. Bere aurrekoek egindako lan guztiak —argitara gabe zeudenak asko eta asko— goitik behera miatu eta aztertu izana bigarrena. Eta herriz herriko aditzak biltzerakoan ahalik eta iturri-rik ziurrenak —euskalari eta euskaltzainak sarritan— erabili izana hirugarrena.

Aditza ezezik, osterantzeko arloak ere jorratu ditu, baina, Yrizarrek eta, horrela, “Los dialectos y variedades del vascuence”-n [orain *Contribución* I, 95-125] euskal dialektologiaren historiaren sarrera egin zuen, gaurregun ere oraindik bere balioa galdu ez duena. Bonaparteren aitzindarien (Oihenart, Larramendi...) eta Bonaparteren beraren sailkapenen berri zehatza eman zigun bertan.

Mitxelena bezala, 1951n Consejo Superior de Investigaciones Científicas-ek antolatutako bileretan izan zen Yrizar ere. Mitxelenak bezala, Euskal Hizkuntza Atlasa

egin zitekeen herrien zerrenda osatu zuen Yrizarrek ere eta horren guztiorren berri “Sobre la exploración lingüística del País Vasco”-n [orain *Contribución* I, 127-139] eman zuen. *Contribución* honetan bertan bildu ziren, Yrizarren txostenaren osagarri, Lafonek, Gavelek eta A. Irigarayk BAP aldizkarian plazaratu zituzten eranskin eta zuzenketak. Mitxelenak fonetika eta morfosintaxia alorretan egin zitezkeen galderak zehaztu zituen bitartean, aditzaren barrutian egin zitezkeenak tajutu zituen Yrizarrek, gero “Atlas Lingüístico del País Vasco. Cuestionario de formas verbales” [orain *Contribución* I, 155-170] txostenean plazaratu zituenak. Txosten hau osatzera etorri zen “Aditza euskalki guzietan arloaren adieraztea” [orain *Contribución* I, 273-303]. Ez dago esan beharrik Yrizarren proposamenak, eta berdin gorago (2.3.4.) ikusi ditugun Mitxelenarenak, ezinbestekoak dituela gaurregun zein bihar-etzi tankera honetako lanetan murgilduko denak.

Euskara bere osotasunean aztertu izanak, Bonaparteren euskalki-sailkapenari al daketa eta zuzenketa zenbait egitera bultzatu zuen, bestalde, Yrizar (ikus, bereziki, “Observaciones referentes a la clasificación dialectal”, *Contribución* II, 241-330). Bera dugu, gainera, Bonaparteren sailkapenari, bere orokortasunean hartuta, zuzenketak egin dizkion lehena eta, oraingoz, bakarra. Nolanahi ere, ezin ditugu Yrizarren proposamenok behin-betiko eta erabatekotzat hartu. Bonaparte bera bezala, erizpide soil bitan oinarritu zen Yrizar: bokal eufoniak eta aditz aldaerak. Eta erizpide soil bi horiek, kopuruz ere gutxi izateaz gain, aski oinarri sendo ere ez dira, dagoeneko azpimarratu denez, euskalki-sailkapen ziur eta zuzena tajutzeko eta eraikitzeko.

Yrizarrek euskal dialektologiari egindako ekarpen zerrendari amaiera emateko, ezinbestekoa iruditzen zait haren azterketa demolinguistikoak aipatzea. Bonaparte izan genuen euskarak euskal herrialde bakoitzean bizi zuen egoera zehatz-mehatz erakusten lehena⁴ eta haren lana osatzera etorri zen mende bat beranduago Yrizarren “Los dialectos y variedades de la lengua vasca. Estudio lingüístico-demográfico” [orain *Contribución* I, 171-237]. Bitarteko urriz eta eragozpen ugariz egin behar izan bazuen ere, lan ederra burutu zuen Yrizarrek. Honen osagarri etorri zen geroagoko “Los dialectos y variedades de la lengua vasca. Variedades desaparecidas y variedades amenazadas de rápida extinción. Su evolución en el transcurso de un siglo” [orain *Contribución* I, 239-267]. *Contribución*-en bertan daukagu A. Irigarayk lan hauetaz egindako iruzkina.

3. 1980-1992 bitarteko epea

3.1. Euskal dialektologia heldutasunera bidean

Franco diktadorearen heriotze ostean (1975) ordura arteko hizkuntza politika zertxobait gozatzeari ekin zitzaion Estatu espainiarrean. Euskaraz den bezainbatean eta 1992 bitarteko epean, Euskal Autonomia Elkarte osatu zuten hiru herrialdeetan eman dira, inon ematekotan, urratsik bizkorren eta esanguratsuenak eta askozaz ere abiadura motelagoz ibili da Nafarroa Garaian.

Euskalaritzari zuzen-zuzenean lotzen bagatzaizkio, ostera, gertaera bi dira nahitaez nabarmendu beharreko. Euskaltzaindiaren onartze dekretua (1976) alde batetik,

(4) Erakusketa horren laburpena: “Euskararen egoera Bonaparteren garaian”, *Jakin* (1991), 66. zb., 11-43.

eta, sasoi beretsuan, Donostia, Deustua eta Gasteizko Filologia Fakultateetan Euskal Filologiako sailak eratu izana, bestetik.

Euskaltzaindiaren onartze dekretuak berebiziko eragina izan zuen erakunde horren bilakabidean. Ordura artekoak baino diru-iturri ziur eta oparoagoak izanik, arnasa handiko lanei ekiteko ahalmena izan zuen aurrerantzean: gramatikagintzari (*EGLU*), hiztegiagintzari (*Orotariko Euskal Hiztegia*) eta baita zorioneko Hizkuntza Atlasari ere, besteak beste.

Ez dut uste inork zalantzan jarriko duenik Euskal Filologiako unibertsitate-sailak ere bete duten lana, agerian baitaude dagoeneko euren lehenbiziko emaitzak. Eta emaitzon artean honako hauxe izan daiteke denetan adierazgarriena: historian lehen aldiz euskaldunek eurek bereganatu dutela euskalaritzan nagusitasuna, oraintsu arte atzerriko hizkuntzalariena zena ordezkatzuz. Euskal Herri barruan, berriz, Hegoaldeak du ia erabateko nagusitasuna, Iparraldeak gerraurrean zuen indar gutxia gutxituz joan da eta gerraosteko epean. Horrexegatik, oso urriak dira aro honetan Iparraldean dialektologia alorrean burutu diren lanak. Xarles Videgainek Oztibarreko hizkeraz eta Martin Haasek —baina alemana hau— Amikuzekoaz egindako doktorego tesiak (oraindik argitara gabea lehena) dira, dakigula, salbuespen bakarrak.

Ez da, bestalde, halabehar hutsa Euskaltzaindia eta “Julio Urquijo” Mintegia izana, 1991n, Bonaparteren heriotzearen mendeurrenean, burutu diren dialektologiako kongresu bien antolatzaile. Norik bere esparrua landu du kongresuotan. Berezihi Hizkuntza Atlasaren inguruan jardun zuten Euskaltzaindiak antolatuan (argitaratuak daude dagoeneko bertan aurkeztu ziren txostenak: *Nazioarteko Dialektologia Biltzarra. Agiriak, Iker-7*, Euskaltzaindia, 1992) eta unibertsitateetako irakasle eta ikasleen doktorego tesi eta ikerlanen inguruan “Julio Urquijo” Mintegiak eratu (liburu honetan argitaratzen dira han aurkeztutako txostenak). Nolanahi ere, euskal dialektologiak 80ko hamarkadan eman dituen urratsen eta jaretsi duen mailaren adierazle izan ditugu bi kongresuok eta baita, beharbada, beste aro baten iragarle ere.

3.2. Filologia Fakultateen eragina

Euskal Filologiako ikasketak abian jartzeak euskal dialektologia bera ere zientifikotasunez aztertzen hastea ekarri du. Oraindik ere hasiberri gauden arren, emanak ditugu dagoeneko zenbait urrats esanguratsu.

Oinarrizko gaiak ikasleen eskura jartzea izan zen lehenbiziko eginkizuna. Helburu horrekin plazaratu ziren Udako Euskal Unibertsitateko Hizkuntzalaritza Sailak eginiko *Euskal Dialektologiaren hastapenak* (1983, 2. arg., hobetua, 1987), José M. Etxebarriaren *Euskal dialektologiarako testo eta ariketak* (1983) eta Rosa Miren Pagolaren *Euskalkiz euskalki* (1984). Euskalki bakoitzaren ezaugarriarik behinenak erakutsi ziren UEUren liburuan eta Euskal Herri osoko hizketa zatien transkripzioak beste bietan. Berak zuzen-zuzenean jasotakoak argitaratu zituen Pagolak eta bestek bildutakoak eta han-hor-hemen barreiatuak zeudenak, berriz, Etxebarriak. Hiru liburuetan erantsi zen, gainera, bibliografia zerrenda aberats bana.

R. M. Pagolak berak plazaratu du oraindik orain unibertsitariak osatzen duten irakurlego horri berorri zuzendutako beste eskuliburu bat: *Dialektologiaren atarian* (1991). Yrizarren “Los dialectos y variedades del vascuence” aspaldikoa osatzera

etorri da liburu hau. Badira, gainera, Yrizarrenean ez dauden argibideak: dialektologia orokorrari buruzkoak, atlasgintzari dagozkionak, e. a. Euskal dialektologiaren iraganean sakontze aldera, Larramendik egindako ekarpena ere izan du Pagolak aztergai: “Larramendi eta dialektologia” (*Manuel de Larramendi. Hirugarren mendeurrena 1690-1990*, 1992).

Baina zabalkunde-liburuez gainera, baditugu dialektologiarekin zerikusia duten maila goragoko ikerlanak. Karmele Rotaetxeren *Estudio estructural del euskara de Ondarroa* (1978) izan zen denetan aurrena. Lehenago N'Diaye bezala, estrukturalismoaren bidetik abiatu zen Rotaetxe, baina N'Diayerenaren aldean zabala eta sakona da Rotaetxeren lana. Arretaz aztertu zituen azentu eta intonazio gorabeherak eta azpimarratzekoa da euskal dialektologiagintzari metodo eta azterbide aldetik egin zion ekarpena.

Eta azterbideak aipatu ditugunez, guztiz bestelakoa izan zen Pello Salaburuk bere *Hizkuntz teoria eta Baztango euskalkia: fonetika eta fonologia* (1984) doktorego tesian urratu zuena. Chomsky-k eta Halle-k 1968an argitaratutako *The Sound Pattern of English* lanean proposatutako ereduari jarraitu zitzaion Baztangoiza eskualdeko (Arizkun, Erratzu, Azpilkueta, Amaiur, Elizondo eta Elbete herriek osatua) soinu egitura aztertzeke.

Urte berean argitaratua dugu Txillardegiren doktorego tesia, *Euskal azentuaz*, orain artean gai honetaz egin den lanik orokorrena zalantzarik gabe. Mitxelenak ezarritako lau azentu multzoak bitara ekarri zituen: mendebalekoa (Mitxelenaren I eta IV multzoek osatua) eta ekialdekoa (II eta III multzoek osatua), baina hau, gogora dezagun, Mitxelenak berak ere *FHV*-n (1977) iradoki zuen eta gerora ere bitasun horretaz mintzo omen zen, Maite Etxeniketik hura zendu ostean argitara emandako “Stress and pitch” (*Euskera* 1988) txostenean aditzera eman zigunez. Azentuaren ikuspegi orokorra erakustez gain, berarekin lotutako beste gertaera batzuk ere laburbildu zituen Txillardegik: bokal geminazioa, hasperenketa, sinkopak, e. a.

Bustidura gertaerak aztertu ditu M. Lourdes Oñederrak *Euskal Fonologia: Palatalizazioa* (1990) doktorego tesian. Metodologia aldetik berrikuntza nabarmenik azaltzen ez den arren, “euskaltzaleen” eta “euskalarien” arteko muga argixeago uzteko balio izan du behinik behin gurean.

Zeberioiko hizkera bere osotasun guztian erakutsi digu Juan Manuel Etxebarriak *Zeberio haraneko euskararen azterketa etno-linguistikoa* (1991) doktorego tesian. Ziurrak ere badira plazaratu dituen argibideak, bere sorterriko hizkeraren zoko-moko guztiak ezin hobeto ezagutzen ditu eta egileak. Eta are ziurragoak izango ziratekeen baldin eta hainbeste inprenta huts —onartezinak tankera honetako lanetan— isuri izan ez balira.

Euskal dialektologiak azken urteotan egin duen aurrerapenaren adibide dugu, era berean, Rosa Miren Pagolaren doktorego tesia: *Euskal fonetika Nafarroan* (1992). Oraindik ere eginkizun daukagun euskararen hizkuntza atlas horretarako aitzinurratsa da Pagolaren lana. Edukiaren aldetik, galdekizun fonetikora mugatuta dago. Galdekizuna, berriz, 20 herritan burutu da, baina oso eremu zabala izan du aztergai: Atetz ibarra, Basaburua, Baztan, Bertizarana, Bortzirriak, Imotz, Larraun, Lerin,

Ultzama eta Zugarramurdi. Eremu horretako hizkeren berri izateko ezezik, prestatu den galdekizunagatik nahiz jasotako datuak aurkezteko metodologiagatik ere aintzartat hartu beharreko ekarpena da Pagolarena.

Fonétika akustikoaren barrutian egin diren ikerlanetatik H. Urrutia, M. Etxebarría, I. Túrriz eta J. C. Duquek burututako *Fonética Vasca* (1988-1991) da bereziki nabarmendu beharrekoa. Txistukarien saila aztertu zuten Euskal Herri osoan barrena. Bizkaieraren emaitzak aurkeztu zituzten lehen liburukian, gipuzkerarenak bigarrenean eta ekialdeko hizkera gehientsuenenak hirugarrenean. Gerraurrean egin ziren ikerketekin (Larrasquet, A. Alonso eta Navarro Tomás-enak bereziki) lotura egitea eta gerrak eten zuen hariari jarraipena ematea da lan honen balioetako bat. Baita gurean erabat alde batera utzita egon den arloa atzera berriro jorratzen hastea ere. Bide-lagun izan du, gainera, Pilartxo Etxeberríaren *Zaldibiako bokalen azterketa akustikoa* (1990) doktorego tesia.

3.3. Euskaltzaindiaren jarduera

3.3.1. Arestian (3.1.) esanenez, Euskaltzaindiak bere burua ondo babesturik sumatu zuenean, Hizkuntza Atlasari ekiteko ordua iritsia zela erabaki zuen. 1980an Beran antolatutako "Dialektologi Bileretan" jarri zituen proiektu handi horren oinarriak eta proiektua garatuz eta gauzatuz joan zen ondorengo urteetan burututako jardunaldi berezietan: Deba (1981), Donaixti-Ibarre (1982), Markina (1983), Uztaritze (1984) eta Gasteizen (1985) hurrenez hurren. 145 herritan burutzekoa da Atlas eta honako hauxe da herrialdez herrialdekako banaketa: Bizkaiko 36 herritan, Arabako batean, Gipuzkoako 36tan, Nafarroa Garaiko 27tan, Lapurdiko 15etan, Nafarroa Behereko 18tan eta Zuberoako 12tan. Galderak, berriz, 2.857 dira guztira, 37 fonetika eta fonologiari dagozkionak, 336 izenaren morfologiari, 260 aditzaren morfologiari, 62 sintaxiari eta 2.162 lexikoari. Galderez gain, testu libre bat ere, hizkuntza jarrerari buruzkoa, biltzen da bertan.⁵

3.3.2. Euskaltzaindiaren jomuga nagusia Hizkuntza Atlas bideratzea izan bada ere, badira 80ko hamarkadan dialektologiarekin zerikusia duten beste lan batzuk *Euskera* agerkarian nahiz *Iker* bilduman. Ez dira, oro har, oso goimailakoak, baina bai dialektologia ikerketetan murgildu nahi duenak ezagutu beharrekoak. Hiru sail nagusitan banatuko ditut ekarpen hauek. Toponimia sailean, Oñati (1976), Zamudio (1988), Elgeta (1991) eta Kontrastako (*Iker-2*) bildumak dira aipatu beharrekoak. Hiztegi sailean, bigarrenik, Ondarroa (1981), Baztango aberatsa (1985), Ataun (*Iker-2*) eta, erosotasunez, sail honetan sartuko dudana Izurtzakoa (1981 eta *Iker-2*) dauzkagu.

Dialektologiarekin zerikusi zuzenagoa duten lanak sartuko ditut hirugarren sailean, nahiz eta hauen artean ere mota eta tankera guztietakoak dauden. Hondarribia eta Goñibar (1981), Gares (1982), Markina eta Azpeitia (1986), Orío (1988) eta Erronkariko (*Iker-2*) hizkeren gaineko albisteak jaso ditzakegu eurotan.

(5) Hizkuntza Atlasaren inguruko gorabeheren berri zehatzago izateko ikus: J. M. Etxebarría, "Euskal Herriko Atlas Linguistikokoaren historiarako", *Euskera*, 31-2 (1986), 375-412 eta G. Aurrekoetxea & X. Videgain, "Euskal Herriko Hizkuntz Atlasgintza 1987an", *Euskera*, 33-2 (1988), 625-629.

3.4. Aldizkarien ekarpena

Hiru dira 80ko hamarkadan euskalaritza alorrean nabarmendu diren aldizkariak: *ASJU*, *FLV* eta Eusko Ikaskuntzak 1982an abian jarri zuen *Hizkuntza eta Literatura* sorta.

3.4.1. *ASJU*-ri dagokionez, apurra da hamarkada honetan dialektologia lanek bete duten lekua. Mitxelena hiperbizkaieraz esandakoak haren ikasleek biribildu eta osatu dituzte. Gorago (1.1.) aipatutako Itziar Lakaren “Hiperbizkaieraren historiaz” lan sakonarekin batera, “Bizkaiera zaharra euskalkien artean” (1986) plazaratu zuen Joseba A. Lakarrak. Argitaratu beranduago egin bazen ere, sasoi honetakoak dira *Euskararen batasuna (Iker-5, 1988)* eta “Euskara ote da bizkaiera?” (*RIEV* 1989).

Mitxelena sakabanaturik utzi zituen argibide ugariak biltzeaz, sistematizatzeaz eta egiaztatzeaz gain, Araba barruan hiru azpieuskalki izan zitezkeela proposatu zen “Arabako euskara” (1989) saioan. Azterbideez den bezainbatean, toponimiaren mianketak dialektologia ikerketetan bete dezakeen leku zabala agerira ekartzea litzateke agian nabarmenena. Lan hau burutu ahal izateko, hain zuzen, Endrike Knörr-en “Para una delimitación etno-lingüística de la Alava antigua. Ensayo de cartografía a partir de pruebas toponímicas” (*La formación de Alava. Comunicaciones (I). Congreso de Estudios Históricos*, 1985) izan zen tarteko urratsa, berak eginiko mapetan toponimiaren araberako hizkuntza eremu bi —hiru, gure ustez— azaltzen baitziren argi eta garbi Araban barrena.

Zubereraren berezitasuntzat jo ohi diren ezaugarrien benetako hedaduraz dihar- du, bestalde, “Zubereraren sailkapenerako” (1989) txostenak. Aldi berean, euskalki horrek erron., zaraitz. eta ekialdeko behenafarrerarekin osatzen duen batasun estua erakusten eta egiaztatzen da.

Atzenerako utzi badituzte ere, ez da azken lekua dagokielako José Ignacio Hualdek azentu eta intonazio arazoez egindako ekarpenei. “Tone and Stress in Basque: a Preliminary study” (1986) izan zen denetan lehena. Hizkeraz hizkera aztertu beharra zeudela tonu eta azentu gorabeherak ohartu zen eta zeregin horri lotu zitzaion “Acentos vizcaínos” (1989) txostenean. Arratzu, Lekeitio, Etxebarri, Iurreta, Oñati eta Arrasatekoak izan zituen ikergai. “Otro acento vizcaíno: Guecho” (1989) eta Txomin Sagarzazurekin batera argitaratutako “Acentos del Bidasoa: Hondarribia” (1991) etorri ziren gero eta “Notas sobre el sistema acentual de Zeberio” (1992) izan da orain arteko azkena. Ez dut esango hizkera horietako azentuaren behin-betiko azterketa burutu duela, baina bai, horratik, ikerketa horietan erabili beharreko azterbide egokiak erakutsi dituela. Azentuari buruzko ikerketen berri eman zuen, gainera, “Euskal azentuaren inguruan” (1990) txostenean eta honen osagarri etorri da “Manuel de Larramendi y el acento vasco” (1991).

ASJU-n bertan eman da argitara J. I. Hualdek Xabier Bilbaorekin elkarlanean ondutako “A Phonological Study of the Basque Dialect of Getxo” (1992). Getxoko hizkeraren egitura fonologikoarekin batera, morfologia oharrak eta hiztegi aberatsa bildu dira bertan. Hizkera horren azterketa osoa eta erabatekoa ez bada ere, argibide ugari eskaini digute egileek behintzat. Horregatik, argibideok ziurrak ere badirelako bigarrenik eta erabilitako azterbideak zuzenak direlako hirugarrenik, eredutzat hartzeko ikerlana dugu honako hau.

Azentu eta intonazioari buruzko bibliografia sendotzera etorri da, era berean, Wim H. Jansen-en "Acento y entonación en Elorrio" (1992).

3.4.2. Ahalegin handia egin du Nafarroa Garaiko toponimia biltze aldera *FLV* aldizkariak, lanok denok goren mailakoak ez diren arren zoritxarrez. Horixe da 80ko hamarkadan barrena aldizkari honek euskal dialektologiari egin dion ekarpenik nagusienetakoa. Asiain, Lizasoain eta Oltzakoa (1981), Etxalarko etxe eta baserrien izenena (1985), Goizueta eta Artikutzakoa (1988), Urantzia (1989), Iturmendi (1990), Zuberoako Andoze ibarrekoa eta Mezkirizkoa (1991) eta Olloibarkoa (1992) daude diodanaren lekuko. Honetaz gain, *-ain* osagaiak Nafarroako toponimian daukan esparruaz ere badira txosten bi (1986) eta *-doi* atzizkiak ere bai beste bat (1991).

Hizkera jakin bat aztergai dutenen artean, Markina (1981), Butroi eta Izaba-Uztarrozekoa (1982), Otsagabia eta Elantxobe (1985), Bilbo (1987) eta hegoaldeko goi-nafarreraren eremuko zenbaitez (1992) dihardutenak nabarmenduko nituzke. Denetan baliorik handienekoa, ostera, F. Ondarrak argitara emandako "Materiales para un estudio comparativo del vascuence de Elcano, Puente la Reina, Olza y Goñi" (1982) da ezbairik gabe. Bonaparte printzeak bildutako langaiak dira eta, dakigunez, hizkera horietan osatzen zuten haren garaian euskara eta gaztelaniaren arteko hegoaldeko muga. Horregatik ezezik, bildu zuen argibide kopuru haziagatik ere aintzakotzat hartzekoa da Ondarrak argitaratu zuen eskuizkribua. Lau hizkerok bata bestearekin alderatu zituen Bonapartek, horretarako ia 1.300 hitzen aldaerak, aditza, deklinabidea, izenordainak... baliatuz. Bidenabar, bere euskalki-sailkapena burutzeko Bonapartek erabili zituen erizpideen berri ere izan dezakegu bertan.

Interes handikoak, orobat, euskal dialektologiaren ikuspegi zehatzagoa izango badugu, Patxi Altunak plazaratutako "Bonapartek eta Aita Aranak elkarri egin kartak" (1985).

3.4.3. Dialektologiaren barrutian guztiz aintzakotzat hartu beharreko lanak argitaratu dira Eusko Ikaskuntzak plazaratzen duen *Hizkuntza eta Literatura* sortan. Ezkabarte ibarreko Anotz herrian, Ataun, Zornotza eta Gaintzan bildutako hizketa zatiak azaldu ziren 4. alean.

J. M. Etxebarriak, C. Etxebarriarekin batera, Legorretako hizkeraren berri izateko baliagarria den "Diccionario inédito vasco-castellano de J. M. Odriozola y L-L. Bonaparte" argitaratu zuen 10. alean. Ale honetan bertan dugu, bestalde, X. Videgainen "Enquête lexicale en domaine basque à Ciboure pour l'Atlas linguistique des côtes de l'Atlantique", azterbideen aldetik zer irakatsi baduena.

Hizkuntza eta Literatura honetako 8. alea Ana M. Echaideren *El euskera en Navarra. Encuestas lingüísticas (1965-1967)* lanak osatu zuen. Nafarroa Garaiko hirurogei herritan eginiko 301 galderak jaso zituzten erantzunak bildu ziren bertan. Nafarroako hizkeren ikuspegi orokorra erakustez gain, honelako lanbideetan dihardutenen dako eredu ona izan litekeena. Echaideren emaitzotan oinarritu da, gainera, G. Aurrekoetxea bere "Nafarroako euskara: azterketa dialektometrikoa" (*Uztaro* 1992) burutzeko. Dialektometria izenez ezagutzen den azterbidea gure artean aurkeztean datza lan honen balio nagusia. Dialektometriaren zutabe eta nondik-norakoak aipatu egiten dizkigu Aurrekoetxeak, baina ez, ordea, bere txostenaren izenburuan agintzen duena betetzen: zein ote den, alegia, azterbide horren araberrako Nafarroako hizkeren

saillkapena. Eta baldin eta azterbidearen egokitasunaz edo desegokitasunaz jabetuko baginen bazuen horrek interesik.

Toponimo bildumak ere argitaratu dira *Hizkuntza eta Literatura* aldizkarian. 4. alean dauzkagu Gatika, Izaba, Aterz ibarrekoa eta Irungoa. Ondorengo aleetan, berriz, Lizartza (1985) eta Berastegikoa (1988). J. M. Jimeno Juríoren *Toponimia histórico-etnográfica de Tafalla* lan mardulak bete zuen, azkenik, 9. ale osoa.

3.5. Beste ekarpen batzuk

Mitxelenak Hondarribiko bilkuretan (*Euskera* 1981, 123) hain egoki esan zuenez, “batzen ez dena baldutzat jo daiteke eta galtzen ez dena nolazpait ere batu egingo zaigu”. Egia horretaz jabeturik, asko izan dira batze ahaleginean jardun dutenak. Denetan nabarmenena, asmoz bederen, Arantzadi Zientzia Elkarteak bultzatutako *Euskalerriko Atlas Etnolinguistikoa* (1983-1990) izan da. Asmoak eta jakiteak ez dira, ordea, parez pare beti egon ohi eta lan honek ere baditu bere hutsune eta akatsak. Horietako zenbait José M. Etxebarriak “Euskal Herriko Atlas Etnolinguistikoa deritzan lanari ohar batzuk” (*Euskera* 1984) eta Txillardegik “Euskalerriko Atlas Etno-Linguistikoa” (*Jakin* 1984) iruzkintetan ekarri dituzte agerira.

Bat nator egin zaizkion salaketa horietako zenbaitekin, baina, J. Allièresek “L’Euskalerriko Atlas Etnolinguistikoa et la Dialectologie Basque” (*II. Euskal Mundu-Biltzarra* II, 1988) txostenean erakutsi legez, bere alderdi onak ere baditu, eta, Allièresek aipatutako guztiez gain, bigarren liburukiaren amaieran erantsi diren etnotestu ugariak, Euskal Herri osoan zehar jasoak, nabarmenduko nituzke nik neuk.

Sail honetan sartu beharrekoak dira, era berean, Pedro Pujanaren *Oletako euskal aditza* (1979), Bergarako UNED-eko irakasle talde batek atondutako *Bergarako euskera* (1988) eta Iñaki Gamindek, bakarrik edo elkarlanean, burutu dituen *Ahozko bizkaieraz* (1988), *Leioako euskararen gramatikaz* (1989), *Foruko euskararen morfosintaxiaz* (1989), *Bilbo berbaz berba* (1990), *Abadiñoako euskara* (1991), *Otxandioko euskaraz* (1991) eta *Sopelako euskaraz* (1993). Tankera beretsukoa da A. Pérez Bilbaoren *Bermeoko herri hizkera* (1991).

Instituzio publikoak ere arduratu dira inoiz era honetako lanak suspertzen eta babesten. Horren lekuko dira Matías Múgicak Iruñeko *Euskalerrria Irratia*-ren laguntzarekin argitara emandako *Nafarroako euskaldunen mintzoak* (1990-1993), bi liburuki eta lau kasetetan Nafarroa Garaiko hainbat hizkera plazaratu dituztela. Etxarri Aranazko Udaleko Euskara Batzordeak burutu berri du *Etxarri Aranatzko euskara eta Arañaz elkarteko hiztegia* (1991) gero Rafael Carasatorrek *Barranca-Burunda* (1993) liburu mardulaz zehaztu eta biribildu duena eta aezkeraren argibide zenbait bildu du Josu Cabodevillak *Aetzen uskara* (1991) liburuxkan. Arrasate, Basauro eta Orioko udaletxeek ere, azkenik, abian jarriak dituzte herri horietako hizkerak aztertzeoko egitasmoak.

Baina behin honetarako gero, borondaterik hoberenaz dialektologia lanetan diharduten euskaltzale eta ikertzaile amateurren emaitzez bizpahiru hitz esango ditugu. Jasotakoaren mamia dela, jasotzeko modua bera dela eta jasotako hori gero aurkezteko era dela, bada zer zuzendurik eta zer hobeturik orain arteko euskal dialektologia-gintzan.

Jasotakoaren mamiaz den bezainbatean, aditz eta deklinabide taula amaigabeak erakustera mugatu gara sarritan. Hitz, esapide eta perpaus mota zenbait ere erantsi dira inoiz, baina horrelakoetan ere —joera garbizaleen eraginpean— egiturarik (ustez) “jatorrenekoei” eta —ezjakintasunaren eraginpean— itxurarik bitxi eta xelebreenekoei eman izan zaie maiz lehentasuna, osterantzeko “ñabardurei” —hala nola fonetikoei— ezikusi eginez.

Jasotzeko moduari dagokionez, berriz, arreta txikia jarri ohi da aztergai zen hizkera zuzen islatzen ote zen egiaztatzeko, zeren sarri askotan, bere berezko hizkeraren orde, dotoreagotzat eta hobeagotzat zeukan beste bat edota inkestagileak zera-bilenaren antzekoa erabili izan baitu aukeratutako berriemaileak ere.

Eta jasotakoa argitaratzerakoan, azkenik, metodo eta sistematizaziorik eza da nagusi. Euskal Herrian bertan egindako ekarpenak ere (*FHV* eta enparatuak) zeharo ezezagunak dira edota, ezagun direnean, oker erabiliak. Baina hau guztiau aski gaitz larri ez balitz, oinarritzkoago ziren helburuak ere ez garela behetzeria iritsi aitortu behar. Transkribaketak egiterakoan, esate baterako, inolako zehaztasun eta zorroztasunik gabe jokatu da. Badira, jakina, salbuespenak (K. Artola, J. M. Barandiaranen Ataungo gaiak, K. Izagirre...), euskalariak gero baliatu ahal izan dituztenak, baina gutxi dira, tamalez, horrelakoak. Nolanahi ere, eta euskal dialektologian lanabesez hain urri gabiltzanez, dena da gurean aintzakotzat hartu eta aztertu beharrekoa.

3.6. Dialektologia eta etnologia

Beste herri askotan bezalaxe, gurean ere izan dute eraginik etnologo eta antropologoek dialektologiaren bilakabidean. Iker-sail honetan ari direnendako ezinbestekoa izango da, beraz, *Anuario de Eusko Folklore* [AEF] arretaz miatzea. 1921ean sortutako aldizkari honek 1934a arte iraun zuen. Bigarren aroa, berriz, 1955ean hasi zen eta bere horretan dirau gaurregun ere. Euskal Herri osoko lanabes asko dago bilduta bertan eta denak banan-banan aipatuko ez ditudan arren, sail nagusi bi bereiziko ditut behinik behin.

Toponimia da bata eta honako lan hauek sailka daitezke bertan: Ataun (1928 eta 1929), Sara (1957-60 eta 1962), Luzaide (1969-70), Bajauri, Obekuri eta Urturi (1971-72), Aralar eta bere inguruetakoa (1971-72) eta Trebiño konderrikoa (1981). Denetan aberatsena, baina, 1956-1980 bitartean Gerardo López de Gereñuk argitaratutako “Toponimia alavesa” [orain *Onomasticon Vasconiae*, 1989] da. 20.000 toponimotik gora jaso zituen López de Gereñuk Araba osoan barrena. Folklore gaiak (ipuin, hizketa zati eta bestek) osatzen dute gure bigarren multzoa. Bertan sailkatuko ditugu Sara (1934), Urepelen eta Gipuzkoako itsasaldean (1982-83), Zornotza (1984), Legazpi, Zuberoa eta Elosun (1988) jasoak.

1969az geroztik *Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra* [CEEN] izan zuen AEF-ek bidelagun. Lanabes ugari idoro dezake hemen ere dialektologiagileak eta honako hauek nabarmenduko nituzke horien artean: Romanzado eta Urraul Beiti ibarrekoak (1970), Labio eta Baztan (1984) eta Longidakoak (1988) ere.

Príncipe de Viana-n ere argitaratu da toponimiari buruzko lan zenbait, hala nola, F. Idoateren “Poblados y despoblados o desolados en Navarra” (1967 eta 1975) edota E. J. Esparzak Bortziritakoak bilduz atondu zuena (1964 eta 1965).

Bizkaierari buruzko argibide franko eskura ditzakegu 1975az geroztik plazara-

tzen den *Etniker* aldizkarian. Juan Manuel Etxebarriak Zeberio-Orozko-Arratian bildutako etnotestu ugariez gain, Ajangizen (1982) eta Zornotzan (1987) bildutakoak ere baditugu ikusgai.

Labayru Ikastegiak berak argitaratzen du *Euskeraren Iker Atalak* aldizkaria. Bada hemen ere dialektologiaren aldetik nabarmendu beharreko ekarpenik: Gernikaldean (1983), Dima (1985) eta Zeanurin (1991) jasotako gaiak esate baterako. Baita J. M. Etxebarriaren "Materiales para un diccionario vasco dialectal" (1988) ere.

Honekin guztionekin batera ezin inolaz ere aipatzeke utzi José Miguel Barandiaranen *El mundo en la mente popular del País Vasco* (orain *Obras Completas*, LGEV, 1972 hh). Euskal Herri gehieneko hizkerak daude jasota bertan, Ataungoak badira ere ziurtasunik handienaz transkribatutakoak.

3.7. Dialektologia eta soziolinguistika

Geroz eta estuago ari da azaltzen dialektologia eta soziolinguistikaren arteko lotura. Euskal Herriari gagozkiola, aspaldi ikusi zuen lotura hori eta, salatu ere, aspaldi salatu zuen J. M. Sánchez Carriónek "La aportación vasca al Atlas Lingüístico de Europa" (*FLV* 1974) txostenean.

Atzerrira (Parisa, Ameriketara...) joandako euskaldunen euskararen bilakaera, Euskal Herri barruan izandako migrazio joeren ondorioz (Hegoaldetik Iparraldera, baserritik hirira...) sortutako hizkera aldaketak, soziolektoak, iragan mendeetan garatutako pidginak... aztertu beharraz mintzatu zen Sánchez Carrión. Nolanahi ere, ez da urrats nabarmenagirik egin bide honetan, sail batzuk aurreratua dauden arren besteen aldean.

3.7.1. Behin erdarak euskara ordezkatu ondoren, nagusitutako erdara horretan geratu diren euskal aztarnak bilatzeari ekin dio zenbait ikertzailek. Emiliano de Arriagaren *Lexicón etimológico, naturalista y popular del bilbaíno neto* [1896, 2. arg., osatua, 1960] da denetan aspaldikoena. Bilbo eta Bilbo inguruko erdaraz dihardute, era berean, Mikel Zarateren *Influencias del vascuence en la lengua castellana a través de un estudio del elemento vasco en el habla coloquial del Chorierrri* (1976) eta Maitena Etxebarriaren doktorego tesiak, *Sociolingüística urbana. El habla de Bilbao* (1985), azterbideen aldetik aurreratua eta edukiaren aldetik Euskal Herrian egin den osoena dena.

Arabari dagokionez, Federico Baraibarren *Vocabulario de palabras usadas en Alava...* (1903) da denetan aitzindari. Beronena da, halaber, "Palabras alavesas" (*RIEV* 1907). Baraibarren zerrenda osatzera etorri zen G. López de Gereñuren "Voces alavesas" (*Euskera* 1958, 1973 eta 1982).

Iparraldea alde batera utzita, Gipuzkoa da era honetako ikerketa gutxien daukana, euskara bertan erabat galdu ez delako beharbada. Ana M. Echaideren *Castellano y vasco en el habla de Orío* (1968) da lekuko bakarra, baina maila handiko lana eta, azterbideei dagokienez, gaurkotasunik galdu ez duena dugu honako hau.

Eta atzeratuen Gipuzkoa baldin badabil, Nafarroa dugu, berriz, denetan aurreratuen. Ezinezkoa zaigu lan guzti-guztiak banan-banan aipatzea⁶ eta, beraz, euskal

(6) Carmen Saralegui "Los estudios sobre el dialecto navarro desde 1970 y su aportación al conocimiento del mismo" [*FLV*, 9 (1977), 403-417] txostenean osatu zuen mota honetako lanen zerrenda bat.

dialektologiagintzarekin loturarik estuena dutenak eta mailarik handienekoak direnak gogora ekartzera mugatuko gara. Eta hauen artean aintzakotzat hartu beharrekoa da M. Alvar, T. Buesa eta A. Llorentek burutu zuten *Atlas Lingüístico y Etnográfico de Aragón, Navarra y Rioja* (1979-1983).

Aintzakotzat hartu beharrekoak, era berean, José M. Iribarrenen *Vocabulario navarro* (1952) eta, batez ere, *Adiciones al vocabulario navarro* (1958), euskal eremuko hitzei (Erronkari, Zaraitzu eta Bertizaranakoei) leku zabala egin zitzaielako bertan. Iribarren hil ostean, hark utzitako lanabesez osatu zuen Ricardo Ollaquindiak bigarren eranskina: “Nuevas adiciones al vocabulario navarro de J. M. Iribarren” (PV 1978 eta 1979) eta Ollaquindiak berak paratu zuen urte batzuk geroago *Vocabulario navarro* osoaren argitalpena (1984), zuzenketa eta hobekuntza zenbait dituena. Ollaquindiarena da, bestalde, “Tres estudios sobre diccionarios navarros” (FLV 1980). Fernando González Ollé-ren lanetatik, besterik ez bada ere *Vascuence y romance en la historia lingüística de Navarra* (1970) eta “El romance navarro” (1970) nabarmenduko ditut eta baita, jakina, Alfonso Reta Janariz-en *El habla de la zona de Eslava (Navarra)* (1976) doktorego tesia ere.

Egun bizkaierak baizik bizirik irauten ez duen mendebaleko euskalki-multzo horren berri osoagoa izan dezagun, azkenik, ezinbestekoa dugu, Arabako hizkerez landara, Burgos eta Errioxako hizkuntza hondakin guztiak ere arretaz arakatzea. Alde honetatik, J. J. B. Merino Urrutiaren *La lengua vasca en la Rioja y Burgos* (1978) eta C. Goicoechearen *Vocabulario riojano* (1961) dira ekarpenik oinarritzko eta orokorrenak.

3.7.2. 1937an eman zen argitara Nicolaas G. H. Deen-ek bildutako *Glossaria duo Vasco-Islandica* [orain ASJU 1991]. XVII. mendean, islandiera eta euskara —lapurtera, zehatzago— oinarritzat zituela, sortutako pidginaren aztarnak jaso zituen bertan. Pidgin honi buruzko albiste eta argibide zenbait plazaratu ditu José Ignacio Hualdek: “Euskararen ume ezezaguna: Euskal Herriko bale arrantzaleen truke-hizkuntza” (*Jakin* 1988) eta, aipatu berri dugun ASJU 1991 alean, “Foreword to *Glossaria duo Vasco- Islandica*” eta “Icelandic Basque pidgin”.

Askozaz gutxiago da euskaldunen eta kanadarren artean sortu zen pidginaz daki-guna. Beronen oihartzuna, ostera, oso aspaldikoa da, honela mintzo baitzen bere *Compendio Historial*-ean XVI. mendeko Garibay arrasatearra: “los navegantes de la Provincia de Guipúzcoa y Señorío de Vizcaya, y Tierra de Bascos, yendo cada año una vez a Terranova a la pesquería de los bacallaos y ballenas, vienen a deprender esta lengua —euskara, alegia— los salvajes de aquella región, con harta poca comunicación de tiempo breve, que con las gentes de aquí tienen una vez al año, en espacio de menos de dos meses”.⁷

Petter Bakker-i zor dizkiogu pidgin honi buruzko argibide urriak, beronen lanik eskuragarrienak “Basque as an Atlantic contact language” (*II. Euskal Mundu-Biltzarrara* II, 1988), “Europa-Algonkiar merkatalgo harremanetako euskal mordoilo hiztegia” (*Tantak* 1989) eta, batez ere, “Un pidgin vasco y amerindio utilizado por europeos y nativos americanos en Norteamérica, h. 1540-h. 1640” (ASJU 1991).

(7) Apud J. R. Zubiaur, *Las ideas lingüísticas en el s. XVI*, Donostia, EUTG-Mundaiz, 1990, 135-136. or.

Honen osagarri dugu M. Egañaren “XVI eta XVII mendeetako Canadako Ternua eta Labrador-eko euskal leku-izenen zenbait berri” (*AEF* 1984).

3.7.3. Dialektologiarekiko lotura estuagoa du Ameriketako euskaraz izan denak eta izango denak. Harrigarria badirudi ere, gutxi da, ordea, hangoaz dakiguna. Lehen urratsa, eta eman den bakanetakoa, T. H. Wilbur-en “The Phonemes of the Basque of Bakersfield, California” (*Anthropological Linguistics* 1961) izan zen. Geroagokoa da J. J. Etxabe Jauregiren “Estatu Batuetako Idaho estatuko euskararen azterketa” (*Euskera* 1985). Ameriketako euskaraz iritsi zaizkigun idatzizko albisteak bildu dira, azkenik, “Ameriketako euskararen lekukoak” [orain *Memoriae L. Mitxelena Magistri Sacrum*, 1991] txostenean.

Dialektologia eta soziolinguistikaren arteko harremani egin diegun tarteari amaiera emateko, aipa dezadan mendeen joan-etorrian euskaldunok norbere eta besteren euskalkiez erakutsi ditugun eritziak bilduz osatutako lan bat: “Euskaldunek euskalkienganako izan dituzten jarrerrez” (*Euskalaritzaren historiaz, I: XVI-XIX. mendeak* 1992).

3.8. Dialektologia eta toponimia

Irakurle zuhurra ohartu bide denez, leku zabala egin diegu honainokoa toponimia lanei zein han-hemen jasotako lexiko bildumei. Dialektologiarendako ezezik, euskalaritzarendako oro har ere landu beharreko harrobitzat dauzkagu bi hauek, nahiz eta gurean, dialektologia bera bezalaxe, euskaltzale amateurren esku utziak ditugun.

Toponimiaz den bezainbatean, badirudi konponbidean sartua dela dagoeneko auzia. Eragin zuzena izan du honetan Euskaltzaindiaren esku hartzeak. Bere baitan onomastika batzorde bat osatzeaz gainera, lau jardunaldi ere antolatu ditu azken urteotan: Gasteizen lehena (1986), Urduñan ondoren (1987), Lizarran gero (1990) eta Renon orain arteko azkena (1992).

Egiten diren ekarpenak zabaltzeko asmotan, *Onomasticon Vasconiae* liburu saila ere jarri zuen abian 1986an. Sei dira bertan plazaratutako lanak. Iruñerriari dagozkio lau: Zizur, Galar, Oltza eta Itza zendeei. Lauron egilea, berriz, José M. Jimeno Jurío. Gerardo López de Gereñuren *Toponimia alavesa, Mortuorios o despoblados* eta *Pueblos alaveses* bildu ziren beste liburuki batean eta Gasteizko I. Onomastika Jardunaldieta-ko agiriak seigarrenean.

Euskaltzaindiaren babesetik kanpo ere egin dira aintzakotzat hartu beharreko ekarpenak. Euren orokortasunagatik, J. A. González Salazar Araban egiten ari den bilkera lana, L. M. Mujikak Gipuzkoan egiten diharduena eta, jakina, J. M. Jimeno Juríoren zuzendaritzapean Nafarroan egiten dihardutena dira denetan nabarmenenak.

3.9. Euskalki-sailkapena gaur

Ia mende eta laurden iragana da Bonapartek bere euskalki-sailkapena burutu zuenetik (1869). Harrez geroko euskal dialektologiagintzan jauzi handiegirik egin ez bada ere, urrats txikiak eman dira behinik behin eta, ondorioz, Bonaparteren oinarritzko sailkapen hirukoitza da, nire ustetan, oraindik ere zutik dirauen gauza bakarra.

Larramendi bera ere, gogora dezagun, oinarrizko sailkapen hirukoitzaz mintzatu zen *El Impossible vencido*-n hasi (1729) eta ondorengo lan guztietan, baina bada Bonaparte eta Larramendiren artean ezberdintasunik. Larramendik bizkaiera, gipuzkera eta nafar-lapurtera izendatu zituenak, A (bizk.), B (gip., iparraldeko g-naf., lap. eta hegoaldeko g-naf.) eta C (zub., ekialdeko b-naf. eta mendebaleko b-naf.) deitu zituen Bonapartek. Bonaparteren oinarrizko sailkapen hirukoitz horretatik, izanik ez duten izenak (A-B-C) aldatuko nituzke soil-soilik eta izanaren berri ere zertxobait ematen duten beste izen hauek proposatuko: Mendebaleko, Erdialdeko eta Ekialdeko euskalki-multzoak.

Baina behin hortik aurrera, badu zer zuzendu eta zer aldatu Bonaparteren sailkapenak. Alde batetik, hark ezarritako 8 euskalkiei hiru gehitu zaizkie gerora (erron., zaraitz. eta aezk.) eta hildako laugarren bat berpiztu (Arabakoa). Eskura ditugun Errioxa eta Burgosko argibide apurrek ez digute oraingoz han antzina mintzatu zen euskararen nortasunaz ezer ziurrik esateko aukerarik ematen, baina nolana ere, hamabira igo zaigu euskalkien kopurua.

Euskalkien kokaguneaz ere izan liteke aldaketaren bat edo beste egin beharra. Bizkaierak osatzen du Mendebaleko multzoa, Printzeak ere esan bezala, baina, honi, Burgos, Errioxa eta Arabako hizkerak erantsi behar zaizkiola dirudi. Hau, jakina, ez da Bonaparteri lepora dakiokkeen hutsa, bere garaian bizirik zeuden euskalkiekin ziharduen eta hark lanean. Ekialde eta Erdialdeko multzoetan, ostera, zuzenketa txiki batzuk egitea proposatuko nuke. “Zubereraren sailkapenerako” lanean (ASJU 1989), zub., erron., zaraitz. eta ekialdeko behenafarreraren artean batasun estua zegoela erakutsi zen. Lau hauek osatzen dutela dirudi Ekialdeko euskalki-multzoa. Erdialdeko multzoak, aldiz, lapurtera, iparraldeko goinafarrera eta gipuzkera biltzen dituela esan liteke.

Erdialde eta Ekialdeko euskalki-multzoen arteko “zubi” dela ematen du mendebaleko behenafarrerak. Aezkerak eta hegoaldeko goinafarrerak ere badaukate eduki ekialderako isuririk, baina Erdialdekoan biltzea dirudi oraingoz aukerarik zuhurrena. Hiru hauek dira, hain zuzen, euskalkirik ezezagunenak eta hiru hauek, horrenbestez, etorkizunean aztertu eta egoki kokatu beharko ditugunak. Erdialde eta Mendebaleko euskalki-multzoen arteko “zubi” direla ematen du, bestalde, aspaldiko Arabakoa eta gaurregungo Burundakoa (ikus honetaz “Burundako hizkera” txostenaren amaieran erakusten den grafikoa).

Euskalkien eta, batez ere, azpieuskalkien mugei dagokienez, izan liteke, halaber, aldaketen beharrik. Gorago (2.3.2. eta 2.5.) aipatu dira Mitxelena eta Yrizarrek, esate baterako, proposatutakoak. Pagolak berak ere (1992: 285) proposatu ditu iparraldeko g-naf. eremurako aldaketa zenbait.

Bonapartek oro har zuzen asmatu bazuen ere bere sailkapenean, garbi dago eskualdez eskualdeko eta herriz herriko ikerketa sakonik ezaren ondorio dela haren sailkapenak ia gaur arte bere hartan iraun izana. Baita, jakina, eginkizun horretarako Bonapartek baliatu zituenak baino erizpide egokiagorik asmatu eta garatu ez izana. Euskararen hizkuntza atlasak eta abian diren lan monografikoez batetik eta dialektologia alorrean nabari diren aurrerapenek bestetik ekarriko al digute zehaztasun berririk!